

PARTIZANŲ VADŲ KOLEKTYVINĖ BIOGRAFIJA

Enrika Žilytė

Doktorantė
Vilniaus universiteto Istorijos fakultetas
El. paštas: enrika.zilyte@gmail.com

Santrauka. Straipsnyje pristatomas Lietuvos partizanų vadovybės prozopografinis tyrimas. Surinkti duomenys leido nuosekliai išskirti ir aptarti tiriamų asmenų skirtumus ir panašumus šiose srityse: kartų, šeimos, socialinės bei teritorinės kilmės, civilinio ir karinio išsilavinimo, veiklos iki pasitraukimo partizanauti, darbų ir nuopelnų įsitraukus į ginkluotą antisovietinį pogrindį. Gauti rezultatai leido sukurti gana aiškų ir tolygų laisvės kovų vado paveikslą: kilęs iš tris ar daugiau vaikų turinčios ūkininkų šeimos, įgijęs vidurinį išsilavinimą, tarnavęs kariuomenėje, vedęs, Lietuvos išlaisvinimo klausimu užsiangažavęs dar iki tapimo laisvės kovotoju.

Reikšminiai žodžiai: laisvės kovos, partizanai, vadai, kolektyvinė biografija.

Keywords: anti-Soviet armed resistance, partisans, leaders, collective biography.

Įvadas

Lietuvoje po Antrojo pasaulinio karo vykusį ginkluotą rezistenciją – vienas svarbiausių mūsų valstybės ir tautos istorijos epizodų. Šio istorinio tarpsnio reikšmingumą patvirtina ne tik jį tyrę istorikai¹, bet ir sociologai. Irena Šutinienė Antrąjį pasaulinį karą ir pokario represijas išskiria kaip svarbią kolektyvinės atminties, daug prisidėjusios prie tautinės tapatybės formavimosi, dalį, o pokario partizanų paminklai mokslininkės atliktoje apklausoje buvo viena iš palyginti dažnai minėtų tautinio naratyvo reprezentacijos formų². Taigi, laisvės kovos – ne tik svarbi istorinės

atminties, bet ir lietuviškosios tapatybės dalis, todėl moksliniai partizaninio karo Lietuvoje tyrinėjimai turėtų ilgai išlikti aktualūs. Nors šiuo metu, praėjus ketvirčiui amžiaus nuo valstybės nepriklausomybės atkūrimo, turime tikrai nemažai toli gražu ne vienpusiškų tyrimų, parašyta sintezių ir monografijų, išleista dokumentinių šaltinių rinkinių apie pokario laisvės kovas, erdvės mokslinei veiklai, naujiems požiūriams ir metodams taikyti dar apstu.

Partizanų vadai kaip visuma – viena iš tokių, kol kas beveik visai netyrinėtų, temų. Sovietinėje literatūroje randame bekompromisių teiginių apie nacionalistinių gaujų vadeivas – buvusius buržuazinės kariuomenės karininkus, užkietėjusius liaudies priešus ir hitlerininkų tarnus, kurie, nacių okupacijos metais įgiję nemažą

¹ B. Gailius daro išvadą, kad partizanų karas, ko gero, buvęs svarbiausias ir lemtingiausias XX a. Lietuvos istorijos momentas. B. Gailius, 2006, p. 219.

² I. Šutinienė, 2008, p. 119, 126–127.

žmonių žudymo patirtį, vos pasibaigus karui ėmė leisti įsakymus ir direktyvas, nurodinėti, kaip ir ką žudyti³. Žinoma, kad tokie teiginiai šiandien neįtikina, tačiau lietuviškoje istoriografijoje retai galima rasti bendrų žinių apie laisvės kovotojų vadus, o jei tokių žinių ir pasitaiko, tai dažniausiai pabrėžiama vadų, kaip karininkų, įgyta patirtis nepriklausomos Lietuvos kariuomenėje⁴ ar sąsajos su Lietuvos laisvės armija⁵. Toks pateikiamos informacijos fragmentiškumas – nemaža spraga, juk vadovaujantys asmenys reprezentuoja visą judėjimą, yra lyg jo veidrodys. Manytina, kad spraga būtų bent iš dalies užpildyta, ištyrus Lietuvoje pokariu vykusios ginkluotos rezistencijos vadų biografinius duomenis, mėginant apčiuopti bei išryškinti juose atsispindinčius tarpusavio panašumus ir skirtumus.

Šio straipsnio tikslas yra išanalizuoti, palyginti partizanų vadų biografijas įvairiais aspektais ir nustatyti, ar galima kalbėti apie tolygų, vientisą partizanų vado „portretą“. Tam pasitelkiami šie uždaviniai: 1) ištirti tokius būsimųjų partizanų vadų gyvenimo socialinius aspektus: socialinė kilmė, šeimos ir išsilavinimo (civilinio bei karinio) veiksniai; 2) atskleisti, kaip ginkluotosios pokario rezistencijos priešakyje stovėję asmenys buvo integravęsi į visuomenę – kokia veikla užsiėmė, kokiose visuomeninėse organizacijose dalyvavo prieš tapdami partizanais; 3) nustatyti, ar tiriami asmenys, prieš įsiliedami į laisvės kovų dalyvių gretas, buvo kaip nors susiję su rezistencine veikla; 4) atskleisti vadų

partizaninės veiklos detales, įnašą į vadovaujamą judėjimą, svarbą jame.

Tyrimė partizanų vadais laikomi apygardų, sričių vadai ir Lietuvos Laisvės Kovos Sąjūdžio Tarybos nariai – 1949 m. vasario 16 d. deklaracijos signatarai. Toks pasirinkimas nėra atsitiktinis. Šiuo atveju apygarda – gana stambus (ir pirminiam tyrimui pakankamas) ginkluotos rezistencijos organizuotumą ir centralizaciją liudijantis vienetas. Apygardos, kaip vieną svarbiausių vietų judėjime užimančio junginio, vaizdiny tvirtai išsiskilęs tiek informacinio, tiek tiriamojo pobūdžio šių dienų darbuose – įvairios dokumentų publikacijos, nuotraukų albumai, atsiminimų rinkiniai dažnai būna būtent apie tam tikrą apygardą, o pokario laisvės kovų žemėlapyje Lietuva padalyta į devynias partizanų apygardas. Ko gero, dar svarbesnis tokio pasirinkimo argumentas yra pačios ginkluotos rezistencijos metu susiklosčiusi apygardos reikšmė – dar tik kuriant, mėginant išgryninti Vyriausiosios partizanų vadovybės schemą, minimas būtent šis vienetas, kaip svarbus teritorinis, organizuotas junginys, ar junginys, atsiunčiantis savo atstovus į monolitinę vyriausiąją ginkluotos rezistencijos vadovybę⁶. Taigi, apygardų vadus galime vadinti ne tik toje teritorijoje partizanams vadovaujančiais asmenimis, bet ir vyriausiosios vadovybės atstovais.

Institucija, reprezentuojančia aukščiausią politinę bei karinę valdžią ginkluotoje pokario rezistencijoje, pasirinktas Lietuvos Laisvės Kovos Sąjūdis (toliau – LLKS), kaip visiškai partizanų iniciatyva

³ V. Ditkevičius, Z. Vasiliauskas, 1964, p. 9.

⁴ D. Kuodytė, 2004, p. 201.

⁵ K. K. Girnius, 1987, p. 206.

⁶ N. Gaškaitė, D. Kuodytė, A. Kašėta, B. Ulevičius, 1996, p. 136.

ir tik iš partizanaujančių asmenų, be išorinių asmenų ir priešų infiltracijos, sudarytas valdžios organas; LLKS parengta ir pasirašyta deklaracija LLKS Tarybą paskelbė „aukščiausiu tautos politiniu organu, vadovujančiu politinei ir karinei tautos išsilaisvinimo kovai“. Ši Taryba atstovauja „visas Lietuvos teritorijoje esančias vieningos vadovybės organizacijas“, kurioomis vadinamos partizanų sritys su savo sudėtyje esančiomis apygardomis⁷. Taip įtvirtinama ne tik apygardų, bet ir sričių svarba. Svarbu ir tai, kad nuo 1949 m. apygardos vado paskyrimą tvirtindavo srities vadas⁸. Teigtina, jog aptariamu dokumentu buvo galutinai apibrėžta vadovavimo ginkluotam pasipriešinimui schema, pasirinkta ir šiame tyrime. Būtina paminėti, kad tyrime vadais nelaikomi asmenys, kurie į judėjimą buvo infiltruoti sovietų represinių struktūrų ir vadovaujamąsias pozicijas užėmė tik dėl kenksmingos šių veiklos, siekiančios sunaikinti ginkluotą pokario pasipriešinimą (netaikoma asmenims, kurie vadai buvo iki užverbavimo, pvz., Vytauto apyg. vadas J. Kimštas-Dobilas⁹), tokia tradicija susiklosčiusi ir įvairiuose žinynuose bei kituose informacijos šaltiniuose.

Straipsnyje nagrinėjamos temos chronologiją konkrečiai apibrėžti sunku. Įprastai nurodoma, kad partizaninės kovos vyko 1944–1953 m.¹⁰, tačiau toks laikotarpis nusako tik chronologines tiriamų asmenų

veiklos ribas, pagal kurias šie buvo pasirinkti, bet neatspindi viso nagrinėjamo laikotarpio – išsikelti tikslai ir uždaviniai reikalauja skvarbaus žvilgsnio į ankstesnį vadų gyvenimą, todėl daug dėmesio bus skiriama tiek sovietų bei nacių okupacijų metams Antrojo pasaulinio karo pradžioje, tiek nepriklausomos Lietuvos laikotarpiui, kai daugelis būsimų partizanų pergyveno intensyviausią socializacijos laikotarpį, lėmusį vertybių, požiūrių ir asmenybės susiformavimą.

Atliekant šį tyrimą pritaikyta prozopografijos metodika – sudarytas specialus klausimynas ir jo pagrindu sudarytos anketos užpildytos atskirai kiekvienam tiriamos grupės individui (su klausimynu ir užpildytomis anketomis galima susipažinti internete¹¹). Tinkamai apdorojus duomenis, ši metodika leidžia išskirti ir apžvelgti tiriamus asmenis siejančius panašumus ir išryškėjusius jų skirtumus, apibūdinti bendrą istorijos veikėjų biografinį foną¹². Nors prozopografijos, kaip tyrimo metodo, taikymo ištakų galime ieškoti XIX a. pabaigos istorikų darbuose, kuriuose buvo nagrinėjamas vieno ar kito laikotarpio senovės Romos elitas¹³, lietuviškoje istoriografijoje jis pradėtas taikyti palyginti neseniai – pirmieji jį pritaikė istorikai A. Ragauskas¹⁴, R. Petrauskas¹⁵, tirdami Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės,

⁷ „Lietuvos Laisvės Kovos Sąjūdžio Tarybos Deklaracija“, in: D. Kuodytė, A. Kašėta (sud.), *Laisvės kovos 1944–1953 m.*, Kaunas, 1996, p. 311.

⁸ D. Kuodytė, A. Kašėta, 1996, p. 10.

⁹ *Lietuva. Biografijos*, t. III (autorių kolektyvas), Vilnius, 2012, p. 320–321.

¹⁰ *Antisovietinis pasipriešinimas*, [prieiga internetu], in: <http://www.genocid.lt/centras/lt/1486/a/>, [2016 10 17].

¹¹ *Lietuvos partizanų vadų sąrašai ir prozopografija*, [prieiga internetu], in: <https://drive.google.com/file/d/0BwdFrA41UdSQQnNoV3FQejd6V2s/view?usp=sharing>, [2016 10 24].

¹² K. Verboven, M. Carlier, J. Dumolyn, 2007, p. 40, [prieiga internetu], in: <http://prosopography.modhist.ox.ac.uk/images/01%20Verboven%20pdf.pdf>, [2016 10 24].

¹³ Ten pat, p. 42.

¹⁴ A. Ragauskas, 2002, p. 39–40.

¹⁵ R. Petrauskas, 2003, p. 23.

Abiejų Tautų Respublikos diduomenę. Naujosios istorijos baruose metodą pasi-
telkė V. Selenis, tirdamas tarpukario Lie-
tuvos istorikų bendruomenę¹⁶. Apskritai,
metodas siūlytinas taikyti gana plačiame
teminiame lauke, pabrėžiamos puikios jo
pritaikomumo perspektyvos šiam tyrimui
aktualiame opozicijos, maištininkų, ypač
jų vadų, tyrimo lauke¹⁷.

Istoriografija. Kolektyvinės biografi-
jos tipo tyrimų partizanų istorijos baruose
jau būta (D. Noreika tyrė vienos ginkluo-
tų rezistentų kuopos narių priklausomybę
įvairioms ginkluotoms struktūroms iki pa-
sitraukimo į pogrindį¹⁸), tačiau nieko pa-
našaus kol kas nėra padaryta su vienaip ar
kitaip suprantama partizanų vadovybe, tad
daugiausia teko remtis bendro pobūdžio
veikalais, įvairiapusiškai aptariančiais po-
kario ginkluotą pasipriešinimą Lietuvoje.
Šiame kontekste išskirtinas N. Gaškaitės,
D. Kuodytės, A. Kašėtos ir B. Ulevičiaus
bendro darbo vaisius¹⁹, kuriame kone pre-
ciziškai aprašyta apygardų istorija, centra-
lizacijos bei vyriausiosios vadovybės kūri-
mo raida, neretai iliustruojama tam tikrais
partizanų vadų sprendimais ar net asme-
ninėmis savybėmis. Svarbus ir Kęstučio
K. Girmiaus beveik prieš tris dešimtmečius
išėivijoje išleistas pamatinis veikalas²⁰,
kuris prieš tai minėtam galbūt nusileidžia
išsamumu, bet, ko gero, lenkia novatoriš-
kumu (išleidimo metų kontekste), jo au-
toriaus pateiktas galimas apsisprendimo
partizanauti priežastis naudoja kone visi

vėlesni laisvės kovų tyrėjai, be to, čia iš-
samiai išnagrinėtas Lietuvos laisvės ar-
mijos (toliau – LLA) vaidmuo ginkluota-
me antisovietiniame pasipriešinime, šiuo
klausimu pateiktas originalus požiūris, tei-
giantis, jog organizacija toli gražu to pasi-
priešinimo nesukėlė, o priklausymas LLA
nepadarė jos narių būsimais partizanais,
nors šie dažnai sėkmingai įsiliejo į laisvės
kovas, neretai perimdami vadovaujamas
pareigas²¹.

Kontekstinė literatūra pravertė aiški-
nantis paskirus būsimųjų partizanų vadų
gyvenimo momentus ir ypatybes. Tai – so-
ciologės S. Kraniauskienės disertacija²²,
kurioje įvairiais aspektais nagrinėjama
skirtingų kartų socializacija, savimonės ir
identiteto su(si)formavimas. Lietuvos šau-
lių sąjungos (toliau – LŠS) narių sąsajos
su ginkluotu antisovietiniu, antinaciniu
pogrindžiu ir jame vykdyta veikla atsklei-
džiami S. Jegelevičiaus²³ ir D. Kuodytės²⁴
publikacijose, čia dėmesio skiriama ir par-
tizanų vadų, kaip buvusių šaulių, veiks-
niui; pačios LŠS, kaip organizacijos, idėja,
ideologija ir skirtingi bruožai gana neblo-
gai atskleidžiami keliuose specialiuose
leidiniuose²⁵. Švietimo sistemos gairės,
tikslai ir orientacijos tarpukariu aprašomi
tam skirtoje antologijoje²⁶, mokyklos pla-
čiaja prasme kūrimo problematika, švieti-
mo sistemos niuansai pirmojoje Lietuvos
respublikoje išnagrinėti istoriko S. Kau-

¹⁶ V. Selenis, 2007, p. 9.

¹⁷ K. Verboven, M. Carlier, J. Dumolyn, 2007,
p. 49.

¹⁸ D. Noreika, 2012, p. 47–73.

¹⁹ N. Gaškaitė, D. Kuodytė, A. Kašėta, B. Ulevi-
čius, 1996.

²⁰ K. K. Girnius, 1987.

²¹ Ten pat, p. 201–213.

²² S. Kraniauskienė, 2003.

²³ S. Jegelevičius, 2005, p. 157–180.

²⁴ D. Kuodytė, 2005, p. 181–197.

²⁵ *Lietuvos šaulių sąjunga: praeitis, dabartis, ateitis*. Mokslinių straipsnių rinkinys, Kaunas, 2009; *Lietuvos šaulių sąjungos istorijos fragmentai: konfe-
rencijos pranešimų medžiaga*, Kaunas, 2002.

²⁶ Lietuvos mokykla ir pedagoginė mintis, 1996.

brio monografijoje²⁷, minėtos sistemos sandara su savomis ypatybėmis neblogai apibūdinama ir (savaime suprantama, atmetus aiškiai pastebimą pakilų, pernelyg optimistišką toną ir kai kuriuos teiginius, sudarančius šališkumo įspūdį) jubiliejiniam 20 metų Lietuvos nepriklausomybės sukakčiai paminėti skirtame leidinyje²⁸. Tarpukario Lietuvos kariuomenei skirta išėvijoje išleista V. Statkaus monografija²⁹, šiai institucijai dėmesio yra teikęs ir J. Vaičėnionis³⁰ – mėginęs išnagrinėti ją valstybės politinio gyvenimo kontekste. Publikacijas apie naciams pavaldžius įvairius policinius darinius, ant kurių šiandien kartais krinta kolaboravimo su okupantais ir žydų žudymo šešėlis (juose tarnavo ir nemaža dalis vėliau išėjusių partizanauti asmenų), yra paskelbę A. Bubnys³¹, R. Zizas³², S. Knezys³³, žinoma, laisvės kovotojų tema šiame kontekste nėra plėtojama. Vietinei rinktinei, į kurią buvo įstojusi nemaža dalis darbe nagrinėjamų asmenų, skirtas A. Martinionio leidinys³⁴.

Šaltiniai. Tyrime panaudotas platus šaltinių arealas, kurio skirtingi dėmenys kokybiškai papildo vienas kitą; jį galima suskaidyti į keletą grupių: 1) su partizanis susijęs memuarinio ar kūrybinio pobūdžio palikimas – pačių kovotojų rašyti straipsniai, dainos, eilėraščiai, taip pat – dienoraščiai, atsiminimai; 2) dokumentinių

šaltinių rinkiniai; 3) žynynai, biografijos, enciklopedinio pobūdžio leidiniai.

Pirmajai grupei priskirtini partizanų dienoraščiai, atsiminimai³⁵, spaudos publikacijos³⁶, poezija³⁷. Šios šaltinių sancaupos gausumas, turinio platumas, tarpusavio skirtybės leidžia nuosekliai ir įvairiapusiškai įsigilinti ir atsakyti į kai kuriuos tyrimo metu iškylančius probleminius klausimus, taip pat atskleidžia kovotojų pasaulėvaizdį, kasdienybę, taip daug prisidėdami prie vientiso partizanų vado „paveiklo“ kūrimo.

Dokumentinių šaltinių rinkiniuose geriausiai atsispindi ginkluotam pogrindžiui vadovavusių asmenų tarnybinė, oficiali veikla – įvairūs raštai ir įsakymai atskleidžia vykdyto darbo pobūdį ir gaires; Žemaičių³⁸, Tauro³⁹ ir Dainavos⁴⁰ apygardoms sudaryta ir išleista po atskirą dokumentų rinkinį, kitų apygardų, vyriausiosios partizanų vadovybės ir susijusių organizacijų dokumentus galima rasti visam judėjimui skirtame bendrame leidinyje *Laisvės kovos 1944–1953 m.*⁴¹

³⁵ Čia svarbiausią vietą užima pačių vadų rašytinis palikimas: J. Lelešius-Grafas, L. Baliukevičius-Dzūkas, *Dienoraščiai*, Kaunas, 1994; A. Ramanauskas-Vanagas, *Daugel krito sūnų... Partizanų gretose*, Vilnius, 1999; J. Paliūnas-Rytas, *Partizano keliu. Partizano Juozo Paliūno-Ryto prisiminimai* (sudarė A. Malinauskaitė, D. Juodis), Vilnius, 2012; J. Vitkus-Kazimieraitis, „Dzūkų grupės štabo veiklos dienoraštis“, in: *Laisvės kovų archyvas*, t. 9, Kaunas, 1993.

³⁶ N. Gaškaitė-Žemaitienė (sud.), *Partizanai apie pasaulį, politiką ir save*, Vilnius, 1998.

³⁷ L. Gudaitis (sud.), *Kovos keliu žengiant. Vakaru Lietuvos partizanų eilėraščiai ir dainos 1945–1953 m.*, Vilnius, 1991.

³⁸ *Lietuvos partizanų Žemaičių apygarda (1945–1953 m). Dokumentų rinkinys*, Vilnius, 2010.

³⁹ *Lietuvos partizanų Tauro apygarda (1945–1952 m.). Dokumentų rinkinys*, Vilnius, 2000.

⁴⁰ *Lietuvos partizanų Dainavos apygarda (1945–1952 m.). Dokumentų rinkinys*, Vilnius, 2003.

⁴¹ D. Kuodytė, A. Kašėta (sud.), *Laisvės kovos 1944–1953 m.*, Kaunas, 1996.

²⁷ S. Kaubrys, 2000.

²⁸ Lietuva 1918–1938, 1990.

²⁹ V. Statkus, 1986.

³⁰ J. Vaičėnionis, 2004.

³¹ A. Bubnys, 2007, p. 305–324; A. Bubnys, *Lietuvių viešojo policija ir policijos batalionai (1941–1944)*, [prieiga internetui], in: <http://www.genocid.lt/Leidyba/3/arunas2.htm>, [2014 04 20].

³² R. Zizas, 2007, p. 343–400; R. Zizas, 1998, p. 38–71.

³³ S. Knezys, 2007, p. 249–284.

³⁴ A. Martinionis, 1998.

Galiausiai, paskutinei, trečiai, grupei priskirtini šaltiniai buvo naudingiausi metodologiškai – pildant prozopografiniam tyrimui būtinas biografines anketas. Vertėtų išskirti naudingiausius ir informatyviausius leidinius – *Lietuvos kariuomenės karininkai 1918–1953* (II–VIII t.)⁴², čia išspausdintos Lietuvos karininkų biografijos (daugelis partizanų vadų turėjo karininko laipsnį arba toks jiems buvo suteiktas po mirties), leidinio *Lietuva: enciklopedija* trys tomai, skirti biografijoms⁴³, kai kuriais atvejais papildo, patikslina informaciją. Itin naudingos tyrimui buvo ir internete⁴⁴ Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centro (LGGRTC) skelbiamos atskirų partizanų biografijos, kuriose neretai galima rasti žinių apie šių tėvus, jų veiklą, socialinę padėtį, šeimų likimus, neretai išsamiau nei kituose šaltiniuose apibūdinama ir pasipriešinimo veikla, žūties aplinkybės. Žymiausių partizanų vadų biografijų, leidinių, kuriuose pateikti dažniausiai atskirų apygardų ar sričių laisvės kovotojų sąrašai bei pagrindiniai biografiniai duomenys, yra nemažai, tačiau čia retai aptinkama ankstesniuose šaltiniuose nesanti informacija. Radus to paties asmens skirtingą biografinių duomenų pateikimą, šaltiniuose į anketas stengtasi įtraukti visus variantus.

Tyrimui reikalingi vadų sąrašai sudaryti remiantis Pietų⁴⁵, Vakarų⁴⁶, Šiaurės

⁴² *Lietuvos kariuomenės karininkai 1918–1953*, t. II–VIII, Vilnius, 2002–2008.

⁴³ *Lietuva: enciklopedija*, vyr. redaktorius Antanas Račis, t. II–IV, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2010–2015.

⁴⁴ <http://www.genocid.lt>

⁴⁵ *Pietų Lietuvos partizanų sritis. Atlasas. Dainavos ir Taurų apygardos*, Vilnius, 2008.

⁴⁶ *Vakarų Lietuvos partizanų sritis. Atlasas. Kęstučio, Prisikėlimo, Žemaičių apygardos*, Vilnius, 2010.

rytų⁴⁷ Lietuvos partizanų sričių atlasais, informaciniu leidiniu – albumu *Už laisvę ir Tėvynę*⁴⁸ bei LGGRTC internete pateikiamais duomenimis⁴⁹. Jokios informacijos nerasta tik apie du vadus – Žemaičių apygardos vadą J. Ivanauską-Vygantą ir K. Labanauską-Justą, pirmuoju atveju, ko gero, dėl apygardoje susiklosčiusios dvi-valdystės, kai vadais save laikė du asmenys, antruoju – galbūt todėl, kad kovotojas vėliau tapo agentu smogiku. Kadangi apie šiuos asmenis nesurinkta jokių duomenų, jie neįtraukti į tyrimą, neatsispindi statistikoje. Reikėtų pridurti, kad tyrime pasirinkta nesinaudoti archyviniais šaltiniais (pvz., Lietuvos ypatingajame archyve saugomomis kai kurių vadų baudžiamosiomis bylomis, Lietuvos centriname valstybės archyve – pirmosios Lietuvos Respublikos karininkų bylomis ir panašiai). Toks sprendimas priimtas pirmiausia dėl to, kad šie šaltiniai neabejotinai buvo naudojami sudarant anksčiau minėtus leidinius, žinytus. Manytina, kad juose tyrimo išvadas koreguojančios informacijos nebūtų rasta.

1. Partizanų vadų kartos

Dėmesys kreipiamas ne tik į įprastą genealoginės kartos termino vartoseną – karta kaip struktūrinis šeimos instituto elementas, bet ir į kohortinę kartą, kaip apimančią vienodo ar panašaus amžiaus žmonių grupę, sujungtą kokio nors bendro demogra-

⁴⁷ *Šiaurės rytų partizanų sritis. Atlasas. 1 dalis*, Vilnius, 2014.

⁴⁸ D. Kuodytė, E. Peikštenis, D. Žygelis (sud.), *Už laisvę ir tėvynę*, Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, Vilnius, 2004.

⁴⁹ *Lietuvos laisvės kovų apygardos*, [prieiga internetui], in: <http://www.genocid.lt/Memo/lietuvos.htm>, [2015 04 16].

finio įvykio ir / ar istorinės patirties, kuri leidžia susidaryti specifinei jai priklausančių grupės narių pasaulėžiūrai, bendriems tapatybės elementams. Čia telkiamasi į demografiškai išskirtinį narių gimimo laikotarpį ir / arba istorinius įvykius, patirtis, įvykius kartos narių antrinės socializacijos momentu, todėl būtent tuos individus veikusius kur kas betarpiškiau nei kitus visuomenės narius⁵⁰.

Nors paprastai laikoma, kad atstumas nuo vienos iki kitos kartos apima maždaug 30 m. laikotarpį⁵¹, akivaizdu, kad tiriamu atveju reikėtų pasirinkti kitokią perskyrą (kitu atveju, ko gero, 100 % tiriamų asmenų priklausytų tai pačiai kartai). Vadovaujantis mintimi, kad didžiausią įtaką asmens nuostatoms ir įsitikinimams palieka jaunystė, kaip aktyviausias socialinio brendimo laikotarpis, ir iš dalies sociologės S. Kraniauskienės pasirinktu modeliu⁵², atkreiptas dėmesys, jog dauguma – 56 % – laisvės kovų priešakyje stovėjusių asmenų buvo gimę 1910–1922 m. Tai asmenys, kurie iki pirmosios Lietuvos okupacijos 1940 m. buvo sulaukę pilnametystės ar vyresni, kartu tie, kurie brendo ir buvo auklėjami daugiausia jau nepriklausomoje Lietuvoje. Analogiškai iki 1900 m. gimusių, t. y. iki 1918 m. sulaukusių ar beveik sulaukusių pilnametystės, asmenų yra vos 3–6%. Visiškai *nepriklausomybės vaikai* (gimę 1918 m. ar vėliau) buvo 22 partizanų vadai (42 %).

⁵⁰ S. Kraniauskienė, 2003, p. 29, 34, 36, 157.

⁵¹ Ten pat, p. 29.

⁵² S. Kraniauskienė savo tyrime išskyrė tris kohortines asmenų, gimusių 1910–1922 m., 1923–1944 m., 1945–1957 m., kartas, kaip socialinius junginius, susijusius su skirtinga socialinių įvykių ir pokyčių patirtimi netapačiais jų socialinio gyvenimo tarpniais. Ten pat, p. 37.

Žinoma, šios perskyros tarp kartų yra iš dalies simbolinės, negalima nepaisyti ir fakto, kad dalis carinės Rusijos laikotarpiu subrendusių asmenų galėjo manyti esą netinkami, t. y. per seni ginkluotam pasipriešinimui, ir jų pasirinkimą būti pasyviems arba imtis paramos galbūt lėmė visai ne skirtingos vertybės, požiūris į Lietuvos laisvę. Taip pat ir jaunų asmenų įsitraukimą į kovą bent iš dalies galėjo sąlygoti ne tik panašus pasaulio suvokimas, bet ir paprasčiausias jaunatviškas maksimalizmas ar entuziazmas, mobilizacijos į Raudonąją armiją baimė. Vis dėlto, remdamiesi skaičiais, vienaip ar kitaip galime teigti, kad didžioji dalis partizanų vadų buvo subrendę ar net gimę nepriklausomoje Lietuvoje.

2. Šeima, teritorinė ir socialinė kilmė

Tradicinė, kaimiškosios bendruomenės tipo šeima, būdinga tiek beatsikuriančiam, tiek nepriklausomai tarpukario Lietuvai, neabejotinai gyveno tautinio atgimimo, valstybės atkūrimo nuotaikomis ir jų implikuotomis elgesio normomis bei vertybėmis. Tad visiškai nekeista, kad 1910 m. ir vėliau, jau nepriklausomoje Lietuvoje, gimę ir spėję subręsti asmenys žmogaus egzistenciją ir tautos likimą galėjo suvokti kaip sunkiai atsiejamus dalykus.

Partizanų vadų atveju iš turimų duomenų (apie 30 asmenų, t. y. 58 % visų tiriamųjų) galime spręsti, jog net 77 % jų tikrai buvo kilę iš daugiavaikių šeimų šiandienos supratimu, t. y. auginančių tris ar daugiau vaikų, taigi S. Kraniauskienės pastebėtas itin svarbus ir aktyvus brolių ir seserų dalyvavimas formuojant vertybines orientacijas⁵³ atrodo labai galimas ir

⁵³ S. Kraniauskienė, 2003, p. 69.

tikėtinas (tikimybė, kad vienas iš keleto brolių ar seserų tikrai bus tautiškai angažuotas, padidėja). Be to, yra ir iliustratyvių pavyzdžių – A. Milaševičiaus-Ruonio (Žemaičių apygardos ir Vakarų Lietuvos partizanų srities vado) vyresnysis brolis Otonas (Otas) buvo nepriklausomos Lietuvos kariuomenės majoras, 1941 m. kilus Vokietijos ir SSRS karui, nematydamas galimybės pasitraukti iš tarnybos Raudonojoje armijoje, bet nenorėdamas tarnauti okupantui, – nusišovė⁵⁴. Tad nekeista, kad sovietams tarnauti nenorėjo ir karininko jaunesnis brolis, todėl tapo partizanu. Kitas pavyzdys – dvyniai Bronius ir Antanas Liesiai. Abu jie pasitraukė į pogrindį ir ten ėjo aukštas pareigas – Antanas buvo Vakarų Lietuvos partizanų srities štabo narys, Bronius – LLKS tarybos narys, 1949 m. vasario 16 d. deklaracijos signataras⁵⁵.

Taigi, šeimos įskiepytos, propaguojamos vertybės, artimiausių jos narių pavyzdys galėjo paskatinti eiti kautis už Tėvynės laisvę. O ar galėjo šeima atbaidyti nuo tokio pasirinkimo? Pagal turimus duomenis manytina, kad ne – žinoma, jog mažiausiai 27, t. y. 52 %, partizanų vadų buvo vedę ir 23 (85 % iš sukūrusių savo šeimas) turėjo vaikų, taigi – sava nepriklausoma valstybė buvo svarbiau už šeimą (tam įtakos galėjo turėti tarpukariu subrendusiems vyrams būdinga vyriškosios tapatybės versija – *herojus*, kaip tas, kuris atsakingas ne tik už savo šeimą, bet ir už visuomenę, siekiantis ir iš dalies įkūnijantis aukštesnius

⁵⁴ Lietuvos kariuomenės karininkai 1918–1953, t. V, 2005, p. 247–248.

⁵⁵ Bronislovas Liesis-Kaukas, *Ėglis, Naktis, Antanas Liesis-Idenas, Tvanas*, LGGRTC informacija, [prieiga internetu], in: http://www.genocid.lt/UserFiles/File/Atmintinos_datos/2012/2012_Liesiai.pdf, [2014 04 22].

idealus)⁵⁶, todėl vyrai palikdavo žmonas su vaikais ir pasitraukdavo į mišką. Tačiau nedera pamiršti, kad dalis savo išrinktąsias vedė jau partizanaudami, o jaunamartės pačios dalyvavo laisvės kovose (tokiu atveju ginkluotas pasipriešinimas savotiškai juos siejo), pavyzdžiui, Tauro apyg. vado V. Vitkausko-Saidoko antroji žmona M. Šalčiūtė buvo partizanų ryšininkė⁵⁷, A. Ramanausko-Vanago žmona pati kurį laiką partizanavo⁵⁸, Algimanto apyg. ir Rytų Lietuvos partizanų srities vado A. Slučkos-Šarūno žmona J. Railaitė-Neringa kartu su vyru susisprogdino bunkerį priešams jį apsupus⁵⁹.

Būta ir atvirktinių atvejų – itin aukštas pareigas vyriausiojoje partizanų vadovybėje ėjęs J. Kimštas-Žalgiris, klausta sumintas ir žiauriai NKVD kankintas, sutiko bendradarbiauti su priešais, manoma, kad pagrindine tokio apsisprendimo priežastimi galėjo tapti grasinimai susidoroti su jo žmona ir trimis vaikais, kurie jau buvo patekę į akylą represinių struktūrų priežiūrą ir „globą“, dėl tokio buvusio vado sprendimo vėliau žuvo ne mažiau kaip 20 partizanų. Bandyta jį panaudoti ir kaip įtakos agentą prieš J. Žemaitį-Vytautą⁶⁰, paskutinis Tauro apygardos vadas J. Jankauskas-Demonas buvo sučiuptas ir taip pat sėkmingai užverbuotas, tam didžiausią

⁵⁶ S. Kraniauskienė, 2003, p. 80.

⁵⁷ Lietuvos kariuomenės karininkai 1918–1953, t. VIII, p. 269.

⁵⁸ Lietuvos kariuomenės karininkai 1918–1953, t. VI, p. 217.

⁵⁹ Antanas Slučka-Šarūnas, LGGRTC informacija, [prieiga internetu], in: http://www.genocid.lt/UserFiles/File/Atmintinos_datos/2012/201204_slucka.pdf, [2014 04 22].

⁶⁰ Lietuvos kariuomenės karininkai 1918–1953, t. IV, p. 223.

įtaką padarė jo sužadėtinės Elenos brolis, kuris buvo užverbuotas MGB⁶¹.

Su šeima labai glaudžiai susijęs yra ir teritorinės bei socialinės kilmės veiksnys. Pokario laisvės kovos buvo neatsiejamos nuo kaimo – jo gyventojai buvo didžiausi partizanų rėmėjai, pagalbininkai (kovotojų spaudoje galima rasti net kaimo ir miesto supriešinimą, esą miestuose pilna išdavikų, kolaborantų, išsižadanchių gimtosios žemės, kalbos ir papročių, tik kaimo žemdirbiai tvirtai kovoja su priešu, neišsižada šių vertybių⁶²). Savo ruožtu daugiausia operacijų prieš okupantus ginkluoti rezistentai vykdė norėdami kiek įmanoma sušvelninti represijas būtent kaimo vietovėse – priešintasi ūkininkų terorizavimui, trėmimams, šelpti nukentėję, kovota su kolūkių kūrimu⁶³. Dauguma partizanų patys buvo kilę iš kaimo – 85 % ginkluotai rezistencijai vadovavusių asmenų buvo gimę ir augę kaime, 10 % – miestuose ir miesteliuose (nors šis skaičius sąlyginis – šiuo atveju priskaičiuojami ir tokie miesteliai kaip Palanga, Raseiniai, Alytus, kur galėjo būti propaguojamas žemdirbiškas, t. y. kaimiškas, gyvenimo būdas), 6 % buvo gimę ne Lietuvoje (A. Milaševičius-Ruonis Liepojoje arba Seinuose⁶⁴, A. Ramanauskas-Vanagas – JAV⁶⁵, Vytauto apyg.

vadas V. Kaulinis-Miškinis – Sankt Peterburge, nors kitame šaltinyje nurodytas Utenos rajonas⁶⁶), tačiau visi jie vaikystėje grįžo į tėvynę ir augo provincijoje. Jei miestietiško gyvenimo židiniai vadinsime tik didmiesčius Vilnių ir Kauną, galėsime teigti, kad net 97 % būsimųjų partizanų vadų buvo ugdomi kaimiškoje aplinkoje.

Toks teritorinės kilmės pasiskirstymas suponuoja ir nagrinėjamų asmenų socialinę sluoksnį – valstiečiai. Turimi duomenys apie 58 % visų būsimųjų ginkluoto pasipriešinimo vadų tėvų užsiėmimą rodo, kad 67 % iš jų pagrindinė veikla buvo darbas nuosavame ūkyje. Tik 20 % iš jų įvardijami kaip pasiturintys ūkininkai (tiesa, 45 % atvejų apie ūkio stambumą duomenų nėra), taigi paneigiamas sovietų kurtas mitas apie partizanus kaip *buožes* ar šių palikuonis (čia galbūt reikėtų paminėti Kęstučio apyg. vadą H. Danilevičių-Vidmantą, kuris buvo kilęs iš senos žemaičių bajorų giminės, gimęs Miliuncų dvare Zarasų apskrityje, pradinės mokyklos kursą išėjo namie, mokomas privačių mokytojų⁶⁷, tačiau toks kilmingas vadas – vienintelis). Likusiųjų socialinė kilmė pasiskirsčiusi taip: po du asmenis (po 7 %) buvo kilę iš siuvėjų, dvaro tarnautojų ar mokytojų šeimų, kitų tėvai buvo: malūnininkas, kaimo zakristijonas, kaimo šviesuolis, policijos nuovados viršininkas. Negalima atmesiti galimybės, kad bent dalis iš jų taip pat galėjo turėti ūkelį, pavyzdžiui, nuosavoms reikmėms.

⁶¹ N. Gaškaitė, D. Kuodytė, A. Kašėta, B. Ulevičius, 1996, p. 178.

⁶² „Apie Lietuvos kaimo skurdinimą. Plėšikai kaime“, in: *Partizanai apie pasaulį, politiką ir save*, p. 164–166.

⁶³ N. Gaškaitė, D. Kuodytė, A. Kašėta, B. Ulevičius, 1996, p. 29, 32, 35.

⁶⁴ *Lietuvos kariuomenės karininkai 1918–1953*, t. V, p. 247–248; *Prieš 105 metus*, LGGRTC informacija, [prieiga internetu], in: http://www.genocid.lt/centras/lt/1405/a/print_version/, [2014 04 14].

⁶⁵ *Lietuvos kariuomenės karininkai 1918–1953*, t. VI, p. 217.

⁶⁶ *Lietuva: enciklopedija*, t. III, p. 266. *Vincas Kaulinis-Miškinis*, LGGRTC informacija, [prieiga internetu], in: <http://www.genocid.lt/datos/kaulinis.htm>, [2014 04 14].

⁶⁷ P. Girdzijauskas, *Partizanų išrinktas Lietuvos prezidentas*, Vilnius, 2009, p. 39

3. Civilinis ir karinis išsilavinimas

1918–1940 m., kai mokslo siekė dauguma būsimumų laisvės kovotojų vadų, tautinė Lietuvos švietimo sistema buvo tik kuriam, tačiau išsilavinimo reikšmė ir svarba buvo puikiai suvokiama, valstybė tam skyrė nemažai lėšų, tad nepriklausomybės praradimo išvakarėse neraštingų žmonių buvo likę vos 2 % (privalomas pradinis mokymas įvestas 1928–1931 m.)⁶⁸. Rasta informacija apie vienokį ar kitokį 89 % būsimumų partizanų vadų išsilavinimą leidžia teigti, kad 96 % iš jų buvo baigę daugiau nei pradinę mokyklą.

Vidurinis mokslas tarpukariu buvo mokamas (pvz., Marijampolės gimnazijoje už mokslą per metus reikėjo mokėti 150 litų, vėliau kaina sumažinta per pusę), nors dalis išlaidų valstybinėse mokyklose buvo kompensuojama⁶⁹, vis dėlto apsispręsti leisti vaikus į mokslus neturėjo būti lengva ir paprasta. Be šiandien įprastų dalykų, mokymo programoje buvo ir filosofijos pradmenys, karinis rengimas⁷⁰ – švietimo turinys buvo išties platus ir įvairiapusiškas, remiantis juo galima būtų teigti, kad vidurinį mokslą baigę asmenys turėjo būti neblogai išsilavinę įvairiose gyvenimo srityse.

Keturi tiriamieji (12 %) mokėsi Raseinių (pagal baigimo metus mokyklos draugai galėjo būti Priskėlimo apyg. vadas P. Bartkus-Žadgaila⁷¹ ir Kęstučio apyg. vadas A. Bakšys-Klajūnas⁷²), po tris (9 %) –

Marijampolės, Jurbarko, Šakių, Seinų (Lazdijuose) gimnazijose. Gimnazijų tinklas tarpukario Lietuvoje buvo gana platus, todėl negalima kalbėti apie kokią nors vieną ypatingą įstaigą, tarsi partizanų vadų mokslo lopšį, kaip, pavyzdžiui, XIX a. pabaigos tautinio atgimimo veikėjų atveju.

Viduriniam išsilavinimui priskiriama ir amatų mokykla, kurią baigęs buvo Vytauto apyg. vadas B. Zinkevičius-Artojas⁷³, nors turimi duomenys nekonkretina, kokio tipo mokslo įstaigą minėtas asmuo buvo baigęs – vidurinės tipo ar žemesniąją, kurioje mokslas truko ne ketverius, bet dvejus metus⁷⁴, tačiau šiuo atveju jis savaime priskirtinas prie aukštesnį nei pradinį išsilavinimą turinčių būsimumų partizanų vadų.

Įvairias švietimo įstaigas, kurios tarpukario kontekste laikytinos teikusiomis aukštesnįjį išsilavinimą (Kauno aukštesniąją technikos ir žemės ūkio mokyklą, Belvederio pienininkystės mokyklą, Dotnuvos žemės ūkio technikumą, mokytojų seminarijas, policininkų mokyklą)⁷⁵ buvo baigę vienuolika tiriamų asmenų, tai sudaro 25 % tų, kurie turėjo aukštesnį nei pradinį išsilavinimą, arba 21 % visų būsimumų partizanų vadų.

Du būsimumieji partizanų vadai buvo baigę institutus Klaipėdoje (Žemaičių apyg. vadas F. Ašoklis-Pelėda – prekybos⁷⁶, o A. Ramanauskas-Vanagas – pedagoginį⁷⁷).

⁶⁸ Lietuvos mokykla ir pedagoginė mintis, 1992, p. 9–11.

⁶⁹ V. Peckus, 1992, p. 90.

⁷⁰ Lietuva 1918–1938, 1990, p. 282–284.

⁷¹ Lietuvos kariuomenės karininkai 1918–1953, t. II, p. 153.

⁷² Antanas Bakšys-Germantas, Klajūnas, Senis, LGRTC informacija, [prieiga internetu], in:

http://www.genocid.lt/UserFiles/File/Atmintinos_datos/2013/201301_baksys_biog.pdf, [2014 04 25].

⁷³ Bronislovas Zinkevičius-Skudutis, Granitas, Algimantas, Artojas, LGRTC informacija, [prieiga internetu], in: <http://www.genocid.lt/centras/lt/1516/a/>, [2014 04 28].

⁷⁴ Lietuva 1918–1938, 1990, p. 300.

⁷⁵ S. Kaubrys, 2000, p. 169, 205.

⁷⁶ Lietuva: enciklopedija, t. II, p. 96.

⁷⁷ Lietuvos kariuomenės karininkai 1918–1953, t. VI, p. 217.

Čia buvo mokomasi dvejus metus, o priimami asmenys turėjo būti baigę aukštesniąją mokyklą⁷⁸, taigi toks išsilavinimas prilyginamas šiuolaikiniam aukštajam mokslui. Negalima pamiršti ir vienintelio to meto universiteto, penki iš būsimųjų ginkluoto pasipriešinimo vadų čia buvo pradėję studijuoti: Žemaičių apyg. vadas A. Kubilius-Balys⁷⁹ ir LLKS Tarybos narys B. Liesis-Naktis⁸⁰ mokėsi žurnalistikos (ko gero, net buvo mokslo draugai), o L. Baliukevičius-Dzūkas⁸¹, A. Slučka-Šarūnas⁸² ir Vytauto apyg. vadas V. A. Mikulėnas-Lubinas⁸³ kurį laiką buvo studijavę mediciną. Dzūkas ir Šarūnas į universitetą įstojo tais pačiais, 1943, metais, todėl neabejotina, kad buvo kurso draugai (Lubinas tuo metu jau buvo ketvirtakursis). Deja, nė vienas iš paminėtų asmenų taip ir nesuspėjo įgyti aukštojo universitetinio išsilavinimo – sutrukdė prasidėjęs karas ir okupacijos (paskutiniam Kęstučio apyg. vadui J. Vilčinskui-Algirdui 1948 m. net nebuvo leista stoti į universitetą kaip buožės sūniui)⁸⁴. Įvertinus aptartų asmenų situaci-

⁷⁸ S. Kaubrys, 2000, p. 189.

⁷⁹ *Prieš 65 metus sušaudytas*, LGGRTC informacija, [prieiga internetu], in: http://www.genocid.lt/UserFiles/File/Atmintinos_datos/2011/20110316_pries65.pdf, [2014 04 28].

⁸⁰ *Bronislovas Liesis-Kaukas, Ėglis, Naktis, Antanas Liesis-Idenas, Tvanas*, LGGRTC informacija, [prieiga internetu], in: http://www.genocid.lt/UserFiles/File/Atmintinos_datos/2012/2012_Liesiai.pdf, [2014 04 28].

⁸¹ *Lietuvos kariuomenės karininkai 1918–1953*, t. II, p. 20.

⁸² *Antanas Slučka-Šarūnas*, LGGRTC informacija, [prieiga internetu], in: http://www.genocid.lt/UserFiles/File/Atmintinos_datos/2012/201204_slucka.pdf, [2014 04 28].

⁸³ *Lietuvos kariuomenės karininkai 1918–1953*, t. V, p. 244.

⁸⁴ *Jonas Vilčinskas-Svajūnas, Algirdas*, LGGRTC informacija, [prieiga internetu], in: http://www.genocid.lt/UserFiles/File/Atmintinos_datos/2013/20130919_vilcinskas_biog.pdf, [2014 04 28].

ją, atsižvelgiant į norą ir aukštojo mokslo siekį būtų galima teigti, kad septyni asmenys, vėliau tapę partizanų vadais, laikytini įgiję ar turėję potencijos įgyti aukštąjį išsilavinimą, tai – 14 % visų tiriamųjų.

Karinis išsilavinimas atrodo būtinas ir sunkiai atsiejamas nuo viso pokario ginkluoto pasipriešinimo, juk visų pirma tai vyrai, kurie *kariavo*, todėl logiška būtų manyti, kad bent kokį pasiruošimą jie, ko gero, turėjo. Tokią mintį palaiko ir nepriklausomoje Lietuvoje buvusi karo tarnybos prievolė – kiekvienas valstybės pilietis vyras nuo 21-erių metų buvo šaukiamas atlikti 1,5 m. privalomąją karo tarnybą. Manytina, kad dauguma krašto gyventojų į šią prievolę žiūrėjo teigiamai; kaimo vietovėse itin pabrėžiama karo tarnybos svarba, dažnai buvo sakoma: „Koks jis vyras – kariuomenėje netarnavęs.“ Pažymėtina, kad nuo tarnybos asmenys buvo atleidžiami tik dėl netinkamos sveikatos arba tie, kuriems neleido religinė tarnystė (dvasininkai). Prievolė galėjo būti atidėta dėl įvairių priežasčių, susijusių su mokslu, sunkia finansine šeimos padėtimi⁸⁵, tad akivaizdu, kad išsisukti nuo karinės tarnybos nebuvo lengva, taigi dauguma lietuvių vyrų turėjo karinį pasirengimą, be to, nuo 1930–1931 mokslo metų pradžios įvesti karinio rengimo užsiėmimai ir mokyklose (vyresnio amžiaus mokiniams)⁸⁶.

Turima duomenų apie 31 (60 %) partizanų vado tarnybą kariuomenėje, iš jų vienas (Tauro apyg. vadas V. Vitkauskas-Karrijotas) karinės patirties buvo įgijęs Raudonojoje armijoje, į kurią mobilizuotas antrosios sovietinės okupacijos pradžioje⁸⁷.

⁸⁵ V. Statkus, 1986, p. 735–737.

⁸⁶ Ten pat, p. 478–479.

⁸⁷ *Lietuvos kariuomenės karininkai 1918–1953*, t. VIII, p. 269.

Visi kiti karinių mokslų pradžiamokslį buvo išėję nepriklausomos Lietuvos kariuomenėje. Daugiau nei pusė (18–58 %) tokį pasirengimą įgijusių asmenų buvo baigę karo mokyklą. Tokie asmenys buvo karininkai.

Kaip rašyta straipsnio įvade, dažniausiai istoriografijoje minimas bendras partizanų vadų bruožas – priklausymas Lietuvos karininkijai. Atkreipdami dėmesį į surinktus duomenis galime teigti, kad toks apibendrinimas teisingas tik iš dalies, nes karininkų dauguma atsiskleidžia tik skaičiuojant laisvės kovotojų vadus, apie kurių karinį išsilavinimą turima informacijos, o karininkų tarp visų tiriamųjų buvo 35 %.

Mokslas karo mokykloje tam tikra prasme prilygintinas aukštesniajam mokslui, nes čia jis trukdavo dvejus, o nuo 1935 m. – trejus metus, kandidatai turėjo būti baigę vidurinės mokyklos kursą, laikyti lietuvių kalbos ir istorijos egzaminus, tik perėję paruošiamąjį laikotarpį ir dar kartą išlaikę egzaminus asmenys buvo galutinai priimami į karo mokyklą⁸⁸. Išlikęs 1935 m. šioje švietimo įstaigoje dėstyty dalykų tvarkaraštis rodo, kad karininkai mokėsi ne tik karo meno, bet ir užsienio kalbų, etiketo, dainavimo ir šokių⁸⁹.

Aukštosios karo mokyklos funkcijas Lietuvoje tarpukariu atliko Aukštieji karininkų kursai (toliau – AKK), nuo 1930 m. vadinami Vytauto Didžiojo vardu⁹⁰, kurių tikslas buvo „rengti ne tik štabo karininkus, bet ir vadus“⁹¹. Šiuos kursus ir jiems prilyginamą mokslą Karo aviacijos mokykloje buvo baigę 5 tiriamieji asmenys –

31 % partizanams vadovavusių karininkų. Galima rasti nuomonių, jog AKK pagal savo paskirtį ir mokymo programą nebuvo aukštojo karo mokslo institucija, be to, „kursų“ sąvoka turėjusi tam tikrą laikinumo pobūdį⁹², tačiau atkreiptinas dėmesys, kad 1938 m. įstatymu Vytauto Didžiojo karininkų kursai pervadinami Vytauto Didžiojo aukštąja karo mokykla⁹³.

Reikėtų turėti omenyje ir faktą, kad aptariamuoju laikotarpiu Lietuvos kariuomenė dar tik buvo kuriama, todėl neturėtų stebinti nei tokia neaiški situacija su aukštąja švietimo institucija, nei bendras karininkų parengimo lygis Lietuvoje, kuris, anot J. Vaičenonio, nebuvo labai aukštas, tad negalėta apsieiti ir be aukštesniojo rango karininkų rengimo užsienyje⁹⁴. Du būsimieji partizanų vadai taip pat turėjo tokią galimybę – J. Žemaitis-Vytautas dvejus metus mokėsi Fontenblo karo mokykloje Prancūzijoje⁹⁵, o J. Vitkus-Kazimieraitis 1929–1934 m. su Krašto apsaugos ministerijos stipendija mokėsi inžinerijos mokykloje Briuselyje, minima, kad jam mokslai sekėsi labai gerai – baigiamuosius egzaminus išlaikė antras (pirma vieta egzaminų komisijos buvo pripažinta Belgijos princui Albertui), po mokyklos baigimo J. Vitkui suteiktas karo inžinieriaus vardas⁹⁶.

Tam tikra prasme karinį išsilavinimą galėjo nusakyti ir turimas karinis laipsnis, labiausiai atspindintis karinę patirtį, tarnybos laiką ir pasiekimus. Kadangi dalis būsimųjų partizanų vadų po privalomosios karinės tarnybos likdavo kariuomenėje

⁸⁸ V. Statkus, 1986, p. 669.

⁸⁹ Ten pat, p. 675–676.

⁹⁰ Lietuva 1918–1938, 1990, p. 83.

⁹¹ Ten pat, p. 84.

⁹² V. Statkus, 1986, p. 702.

⁹³ Ten pat, p. 704.

⁹⁴ J. Vaičenonis, 2004, p. 43.

⁹⁵ N. Gaškaitė-Žemaitienė, *Žuvusiųjų prezidentas, Jono Žemaičio biografija*, p. 34.

⁹⁶ V. Vitkus, *Pulkininkas Kazimieraitis*, p. 33.

liktiniais arba mokėsi puskarininkių mokykloje, 6 tiriami asmenys turėjo įvairius puskarininkio laipsnius (viršilos, puskarininkio ir vyr. puskarininkio). Žemiausias karininko laipsnis tarpukario Lietuvoje buvo jaunesniojo leitenanto, suteikiamas asmenims, sėkmingai baigusiems karo mokyklą (B. Labėnas-Kariūnas, vadovavęs Dainavos apyg.⁹⁷, ir A. Baltūsis-Žvejys⁹⁸ karo mokyklą baigė 1940 m. ir laipsnio nebegavo), tokį laipsnį turėjo 2 partizanams vadovavę asmenys, 4 jį buvo pasikėlę iki leitenanto, 9 – Lietuvos kariuomenėje turėjo užsitarnavę kapitono laipsnį (tai – 50 % visų partizanams vadovavusių karininkų), Tauro apyg. vadas Z. Drunga-Mykolas Jonas turėjo majoro⁹⁹, o J. Vitkus-Kazimieraitis – pulkininko leitenanto laipsnius¹⁰⁰. Tokie duomenys leidžia teigti, kad laisvės kovotojų priešakyje stovėjo ne patys aukščiausi karininkai, bet toli gražu ir ne amato naujokai.

Derėtų pažymėti, jog karinė tarnyba savotiškai įpareigojo ją atliekančius asmenis, juk ji buvo vadinama valstybės saugumo ir savarankiškumo laidu, laisvės saugotoja, mandagumo ir džentelmeniškumo bei tautos auklėjimo mokykla¹⁰¹. XX a. ketvirtajame dešimtmetyje itin sustiprėjo idealaus karininko įvaizdžio (kuris buvo smukęs dėl įvairių pučių, autoritarinio režimo ir vidaus politikos rietenų) visuome-

nėje formavimas – kaip gerų atsiliepimų apie visą kariuomenę pagrindas. Patys karininkai labiausiai stengėsi pabrėžti šias savybes – tautiškumą, visapusį išsilavinimą, tvirtą būdą, tarnybos meilę, drausmę, karinės karjeros siekimą, griežtą ir teisingą bendravimą su pavaldiniais, tvarkingą gyvenimo būdą ir lietuviškos šeimos sukūrimą. Šie bruožai ne tik įrodo, kad karininkas neretai buvo įsivaizduojamas kaip vienas ryškiausių ir teigiamiausių visuomenės atstovų¹⁰², nurodo, ko buvo tikimasi iš gerų karininkų, bet ir atskleidžia jų vertybines, moralines nuostatas, kurios neabejotinai buvo būdingos ir bent daliai partizanų vadų.

4. Veikla nepriklausomoje Lietuvoje

Aptarti būsimųjų partizanų vadų veiklą nepriklausomoje Lietuvoje yra gana svarbu, šis veiksnys rodo, kaip asmuo buvo integravęsis į visuomenę, kokia buvo jo veiklos sritis, taip pat iš dalies atskleidžia socialinę padėtį. Einamos pareigos neretai gali netiesiogiai kalbėti ir apie interesus, būdo savybes. Nemaža dalis tiriamų asmenų tarpukario Lietuvoje dar tik mokėsi – gimnazijose ar kitose švietimo įstaigose, tai buvo pagrindinė 11 asmenų (21 %) veikla, be to, 9 asmenys buvo gimę po 1922 m., t. y. iki okupacijų buvo nepilnamečiai. Savaiame suprantama, kad tuo metu jie galėjo turėti ir kitų pajamas teikiančių užsiėmimų, tačiau kaip smulkūs ir nereikšmingi šie naudotuose šaltiniuose neatsispindi.

Devyniolika būsimųjų partizanų vadų (37 %) aptariamuojų laikotarpiu ėjo vienkias ar kitokias pareigas Lietuvos kariuomenėje – 15 asmenų buvo karininkai, dar

⁹⁷ *Benediktas Labėnas (Labenskas)-Kariūnas*, LGGRTC informacija, [prieiga internetu], in: http://www.genocid.lt/UserFiles/File/Atmintinos_datos/2014/03/201403_labenskas.pdf, [2014 05 06].

⁹⁸ *Lietuvos kariuomenės karininkai 1918–1953*, t. II, p. 131.

⁹⁹ *Lietuvos kariuomenės karininkai 1918–1953*, t. III, p. 82.

¹⁰⁰ *Lietuvos kariuomenės karininkai 1918–1953*, t. VIII, p. 272.

¹⁰¹ J. Vaičėnionis, 2004, p. 129.

¹⁰² Ten pat, p. 130–131.

4 – liktiniai (likę tarnauti baigę privalomąją karo tarnybą ir už tai gavę algą). Pažymėtina, jog pirmosios Lietuvos Respublikos laikotarpiu karininkija buvo viena geriausiai aprūpintų visuomenės grupių, o autoritarinio A. Smetonos valdymo metais finansinė parama karininkams, kaip vienai pagrindinių režimo atramų, dar padidėjo¹⁰³. Priklausymas karininkijai reiškė ir tai, kad iš tavęs buvo tikimasi tam tikrų asmeninių savybių, vertybių, be to, buvo šiokia tokia nuoroda ir į politines pažiūras, nors, turint omenyje prieštarinę tarpukario Lietuvos vidaus politikos padėtį, tikėtina, kad partizaninių kovų pradžioje tarp vadovaujančių asmenų galėjo kilti tam tikrų nesutarimų politiniais klausimais¹⁰⁴, tačiau, kaip teigia istorikė D. Kuodytė, palaipsniui išsikristalizavo ir nusistovėjo vieninga partizanų vadų ideologijos ir politikos išraiška, puikiai atsispindinti šūkyje „Atiduok Tėvynei, ką privalai!“¹⁰⁵

Keturi asmenys (8 %), vadovavę laisvės kovoms, tarpukariu dirbo mokytojais, iš jų tuo metu tik būsimasis LLKS Tarybos prezidiumo narys J. Šibaila-Merainis buvo baigęs atitinkamą seminariją¹⁰⁶, kiti

¹⁰³ Ten pat, p. 48.

¹⁰⁴ Sakoma, kad D. Vaitelis, vėliau tapęs Vyčio apyg. vadu Briedžiu, vokiečių okupacijos metais į Kau-no komendanto pasisveikinimą „Heil Hitler!“ atsakydavęs „Heil Smetona!“¹⁰⁴, o kartą už tai išbartas pasiteisino, kad A. Smetoną jis vis dar laiko savo vadu. *Vyčio apygardos partizanų vadai Danielius Vaitelis-Briedis*, p. 32. Nors taip pat žinomas priešingas atvejis – būsimą Tauro apyg. vado Leono Taunio-Kovo pareigos 1934 m. buvo pažemintos už dalyvavimą voldemarininkų maište. *Leonas Taunys-Kovas*, LGGRTC informacija, [prieiga internetui], in: <http://www.genocid.lt/centras/lt/354/a/>, [2014 05 07].

¹⁰⁵ D. Kuodytė, 2004, p. 204.

¹⁰⁶ *Juozas Šibaila-Merainis, Diedukas*, LGGRTC informacija, [prieiga internetui], in: <http://www.genocid.lt/datos/sibaila.htm>, [2014 05 07].

asmenys pradžios mokyklose mokytojavę baigę gimnaziją (tai tuo metu buvo ganėtinai įprasta ir legalu¹⁰⁷). Tad galbūt šiuo atveju sunku būtų kalbėti apie išskirtinį aptariamųjų išsilavinimą ar tam tikras mokytojus rengiančioje institucijoje išugdytas savybes ar vertybes. Kita vertus, negalima visiškai atmesti varianto, kad mokytojavę asmenys turėjo pašaukimą ir norą žiniomis dalytis su vaikais, be to, tai buvo svarbios pareigos – kaip pažymi istorikas S. Kaubrys, tarpukariu mokytojo figūra krašto gyvenime laikyta išskirtine – ji ne tik buvo švietėja platesniąja prasme, bet ir turėjo neginčijamą moralinį autoritetą, kuris savaime įpareigojo¹⁰⁸.

Po du būsimuosius partizanų vadus, t. y. po 4 %, tarpukariu dirbo fabrike, policijoje ar tiesiog ūkininkavo. Atkreiptinas dėmesys į paskutinį rodiklį – nors absoliuti dauguma aptariamų asmenų buvo kilę iš ūkininkų šeimų, turimi duomenys rodo, kad vos keli iš jų perėmė tėvų gyvenimo būdą kaip pagrindinį pragyvenimo šaltinį, tai sufleruoję juos buvus pakankamai nepriklausomas ir savų siekių turinčias asmenybes. Paminėtina, kad vienas iš tų ūkininkavusiųjų – Žemaičių apyg. vadas Vladas Montvydas-Etmonas – buvo gana stambus ir verslus ūkininkas, sėkmingai veikė ir jo įsteigtas bričekelių gamybos kooperatyvas¹⁰⁹.

Nors turimi duomenys, atspindintys tiriamausių asmenų dalyvavimą visuomeninių organizacijų veikloje, yra palyginti negausūs, vis dėlto verti trumpo aptarimo, idant

¹⁰⁷ S. Kaubrys, 2000, p. 152.

¹⁰⁸ Ten pat, p. 193.

¹⁰⁹ *Vladas Montvydas-Žemaitis, Etmonas, Dėdė*, LGGRTC informacija, [prieiga internetui], in: <http://www.genocid.lt/datos/montvyd.htm>, [2014 05 07].

būtų sudarytas kuo nuoseklesnis būsimųjų partizanų vadų *paveikslas*.

Daugiausia turima informacijos apie šių priklausymą Lietuvos šaulių sąjungai (toliau – LŠS) – jai priklausė 7 vyrai (14 %). Svarbu paminėti, kad pirmiausia tikras ir geras šaulys buvo suvokiamas kaip patriotiškai nusiteikęs, blaivus ir tvarkingas Lietuvos pilietis¹¹⁰, tad priklausymas šiai organizacijai pirmiausia rodė asmenį esant pilietiškai ir socialiai aktyvų bei atsakingą. Tai buvusi viena didžiausių ir geriausiai organizuota to meto visuomenės bendrija¹¹¹, savo veikloje susikoncentravusi į tris pagrindines sritis – karybą, sportą ir kultūrą¹¹². Teigtina, kad ši organizacija buvo toji ašis, apie kurią sukosi visos vietos (net maža kaimo bendruomenė dažnai turėjo savo šaulių būrį) kultūrinis, socialinis ir dvasinis gyvenimas¹¹³, todėl akivaizdu, jog jai priklausiusieji asmenys buvo puikiai žinomi ir, ko gero, turėjo autoritetą savo aplinkoje.

Bene svarbiausia nagrinėjamos temos kontekste yra tai, kad 1935 m. LŠS buvo įtraukta į kariuomenės sudėtį – tapo visiškai pavaldi karinei valdžiai. Netrukus buvo sudaryti planai, pagal kuriuos karo atveju šaulius numatyta panaudoti aktyviai sienos apsaugai, nors tai visų pirma buvo tik geri ketinimai – neturėta pakankamai ginklų nariams apginkluoti ir taip užtikrinti jų darbo efektyvumą, tačiau karinis jų rengimas išliko prioritetinga organizacijos, o nuo XX a. ketvirtojo dešimtmečio – jau ir valstybės sritis¹¹⁴. Pažymėtina ir tai, kad

pirmiausia šauliams skirtas leidinys „Trimitas“ visą tarpukarį viešojoje erdvėje palaikė partizaninio karo, kaip tinkamiausios pasipriešinimo formos ginkluoto konflikto atveju, koncepciją. Kartu buvo formuojamas ir pozityvus partizanų, laikytų tolygiais šauliui, vaizdinas¹¹⁵. Tad nenuostabu, jog grėsmės akivaizdoje absoliuti dauguma šaulių liko ištikimi savo priesaikai ir nuo 1940 m. aktyviai įsitraukė į antisovietinį pagrindžio pasipriešinimą¹¹⁶, kryptingas šiuo atveju atrodo ir organizacijos narių tapimas partizanais. Nors, kaip teigia istorikė D. Kuodytė, nebeįmanoma nei tiksliai apskaičiuoti šaulių, dalyvavusių ginkluotoje pokario rezistencijoje, skaičiaus, nei tiksliai nustatyti, kokią įtaką kovoms galėjo turėti tarpukario Lietuvoje skleistas *šauliškumas*¹¹⁷, kartu ji pažymi, kad „ne vienas šaulys iškilo iki aukščiausios partizanų vadovybės“¹¹⁸. O štai partizanų spaudą tyrinėjęs J. Baguškauskas aptinka joje šaulių idėjų įtaką ir perimamumą¹¹⁹, tad, ko gero, galime sakyti, kad LŠS kaip organizacija ne tik kariniu rengimu, bet ir auklėjimu, idėjomis tikrai bus padariusi nemažą įtaką formuodama lietuvių tautinį ir patriotinį nusiteikimą, kuris palaikė, galbūt net įkvėpė asmenų pasiryžimą kovoti už tėvynės laisvę ir tiriamu atveju.

Reikėtų paminėti, kad J. Vitkus-Kazimieraitis¹²⁰, D. Jėčys-Ažuolis¹²¹ tarpukariu buvo apdovanoti Šaulių žvaigž-

¹¹⁰ *Ivadas*, 2005, p. 12.

¹¹¹ Ten pat, p. 13.

¹¹² M. Nefas, 2009, p. 14.

¹¹³ S. Nefas, 2009, p. 126.

¹¹⁴ J. Vaičėnionis, 2002, p. 111–117.

¹¹⁵ V. Jokubauskas, 2012, p. 20.

¹¹⁶ S. Jegelevičius, 2005, p. 161.

¹¹⁷ D. Kuodytė, 2005, p. 192.

¹¹⁸ Ten pat, p. 194.

¹¹⁹ J. Baguškauskas, 1993, p. 201.

¹²⁰ *Lietuvos kariuomenės karininkai 1918–1953*, t. VIII, p. 272.

¹²¹ *Lietuvos kariuomenės karininkai 1918–1953*, t. IV, p. 74.

dės ordinais, teikiamais už nuopelnus, darbštumą stiprinant organizaciją¹²², o V. Montvydas-Etmonas¹²³ mažesnės vertės Šaulių žvaigždės ordino medaliu, dažniausiai skiriamu uoliams žemesnio rango šauliams¹²⁴, tad neabejotina, kad bent jau dalis LŠS priklausiusių partizanų vadų Šaulių sąjungoje veikė tikrai aktyviai, teikė jai didelę reikšmę.

Apie priklausymą kitoms visuomeninėms organizacijoms turima informacija dar menkesnė – duomenys rodo, jog 3 partizanų vadai nepriklausomoje Lietuvoje buvo skautai, 2 – ateitininkai, po 1 – jaunlietuvis ir pavasarininkas. Įdomu, kad priklausiusieji šioms organizacijoms dažniausiai būdavo ir LŠS nariai, iš to galima spręsti apie pakankamai tvirtas, susiformavusias vertybes, kurių svarbiausios neabejotinai turėjo būti tautiškumas, patriotizmas, tikėtina, stipriai susijęs su katalikybės ir inteligentiškumo svarba, deklaruojama ateitininkų¹²⁵.

Negalima atmesti ir galimybės, jog visuomeninėms tautinėms, ypač jaunimo (minėti ateitininkai, pavasarininkai, jaunlietuviai), organizacijoms iš tiesų galėjo priklausyti kur kas daugiau tiriamų asmenų – kaip savo darbe atskleidė sociologė S. Kraniauskienė, jos buvusios itin populiarios ir mėgstamos tarpukario jaunimo, užėmusios gana svarbią vietą jaunuomenės gyvenime¹²⁶, be to, yra žinoma, kad šios organizacijos savo narių skaičiumi buvusios gausios. Kad skautų ir ateitininkų

tarp partizanų buvo nemažai, galima spręsti ir iš L. Baliukevičiaus-Dzūko dienoraštyje randamų užuominų¹²⁷.

5. Veikla pirmosios sovietinės ir nacių okupacijos metu

1940 m. įvykusi Lietuvos sovietinė okupacija, kurią po metų pakeitė nacistinė, taip pat karo pabaigoje vėl sugrįžę bolševikai neabejotinai padarė didelę įtaką viso krašto ir atskirai – kiekvieno Lietuvos piliečio gyvenimui. Stipriausią okupacijų, represijų ir besikeičiančių santvarkų poveikį, ko gero, turėjo patirti karo metais gyvenę žmonės. Šiuo atveju svarbu išsiaiškinti, kuo būsimieji partizanų vadai užsiėmė šaliai netekus nepriklausomybės, ir taip nurodyti jų prioritetus, santykius su nauja valdžia, požiūrį į pasikeitusią situaciją.

Savaime suprantama, kad negalime pirmosios sovietų okupacijos vadinti *mažiau okupacija* nei kitų, bet tenka pripažinti, kad dėl gana trumpo laikotarpio (1940–1941 m.) agresorius, ko gero, tiesiog nespėjo kardinaliai pakeisti žmonių gyvenimų. Analizuojant partizanų vadų anketų duomenis, dažniausiai sunku aptikti didesnių tarpukario ir 1940–1941 m. veiklos skirtumų. Pavyzdžiui, iš ankstesniame skyriuje minėtų 19 asmenų, tarnavusių kariuomenėje, čia (formaliai – Raudonojoje armijoje) iki 1941 m. birželio liko tarnauti didžioji dalis – 13 (68 %). Pirmosios okupacijos metu represijas iš dalies pajuto ir retkarčiais slapstėsi tik būsimasis Prisiėlimo apyg. vadas bei LLKS deklaracijos signataras L. Grigonis-Užpalis (1941 m. birželio viduryje į Sibirą buvo ištremta jo

¹²² V. Kavaliauskas, 2005, p. 149.

¹²³ *Lietuvos kariuomenės karininkai 1918–1953*, t. V, p. 277.

¹²⁴ V. Kavaliauskas, 2005, p. 156.

¹²⁵ S. Matulis, 2010, p. 211.

¹²⁶ S. Kraniauskienė, 2003, p. 69.

¹²⁷ J. Lelešius-Grafas, L. Baliukevičius-Dzūkas, *Dienoraščiai*, p. 271.

motina)¹²⁸ ir A. Grybinas-Faustas (vėliau vadovavęs Tauro apyg., pasirašęs LLKS deklaraciją), kuris 1940 m. vasarą buvo suimtas NKVD už antisovietinės spaudos platinimą ir priverstas pasirašyti sutikimą bendradarbiauti¹²⁹. Manytina, jog tuo metu buvo tikimasi, kad karas netrukus baigsis, deramai nesuvoktas kilusio konflikto mastas ir galimos pasekmės, todėl ryškesnės veiklos kaitos nebūta.

Bolševikus Lietuvoje pakeitus naciams, žvelgiant vien tik į skaičius, galima būtų sakyti, kad tiriamų asmenų užimtumas taip pat iš esmės nelabai pasikeitė – 18 asmenų (35 % visų partizanų vadų) kuriuo nors metu buvo susiję su nacių karinėmis struktūromis: viešojoje policijoje tarnavo 4, įvairiuose batalionuose – 9, lietuvių karių Vilniaus įguloje – 2, priešgaisrinėje apsaugoje, belaisvių stovyklos viršininku, karo komendantu – po 1 asmenį. Iš jų fronte Vokietijos pusėje kariavo lygiai trečdalis – 6 asmenys. A. Milaševičius-Ruonis¹³⁰ ir J. Semaška-Liepa (sėkmingai kovojęs Stalingrade ir su minimaliais nuostoliais išvedęs savo vadovaujamus karius iš vadinamojo *Kuršo katilo*)¹³¹ čia buvo paaukštinti – užsitarnavo majoro laipsnius. Turimomis žiniomis, būsimasis Algirdo apyg. partizanų vadas A. Starkus-

¹²⁸ Lietuvos kariuomenės karininkai 1918–1953, t. III, p. 222.

¹²⁹ Duomenys apie suėmimą pateikiami tik D. Žygelio parengtoje projekto *Laisvės kryžkelės* medžiagoje, paskelbtoje internete. *Laisvės kryžkelės. Aleksandrui Grybinui-Faustui atminti*, [prieiga internetu], in: <http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2009-10-01-laisves-kryzkelės-aleksandrui-grybinui-faustui-atminti/31045>, [2014 05 14].

¹³⁰ Lietuvos kariuomenės karininkai 1918–1953, t. V, p. 246–247.

¹³¹ Lietuvos kariuomenės karininkai 1918–1953, t. VII, p. 52.

Montė savanoriškai įstojo į *vermachtą* ir kariavo Rytų fronte¹³², o kiti į vokiečių kariuomenę karui fronte buvo mobilizuoti.

Aptardami lietuvių vyrų stojimą į įvairius savigynos, apsaugos batalionus, istorikai dažniausiai pabrėžia ikikarinėje Lietuvoje ugdytą ir puoselėtą nepriklausomybės dvasią, kuri skatinusi tikėtis ir viltis, jog šie vokiečių daliniai – galimos atkurti Lietuvos kariuomenės užuomazga¹³³. Be to, palanki proga sutelkti kuo daugiau karininkų, įsteigti štabus visoje Lietuvos teritorijoje. Taip pat tai galėjo būti suprantama kaip šaliai naudingas draugiškumo naciams gestas, leisiant vėliau tikėtis įvairių nuolaidų ir politikos srityje. Tokį požiūrį galėjo sustiprinti ir 1942 m. laikraštyje „Karys“ išsakytos gen. S. Raštikio mintys, kad lietuvis karys patriotas fronte šiuo metu aukojasi, lieja kraują ir žūva taip netiesiogiai tęsdamas 1919–1920, 1941 m. savanorių ir partizanų darbą¹³⁴. Gana charakteringai daugumos vyrų nusistatymą apibūdina ir L. Baliukevičius-Dzūkas savo dienoraštyje – anot jo, „kovojant prieš bolševizmą, galima dėtis į sąjungą <...> pagaliau ir su pačiu velniu, nes šis nėra toks baisus kaip bolševikas¹³⁵“. Savaime suprantama, stoti į savisaugos dalinius kai kuriuos iš būsimų partizanų vadų galėjo skatinti ir paprasčiausias noras dirbti pagal profesiją, tinkamai aprūpinti ir išlaikyti šeimą, toks

¹³² Savanoriškumo aspektas pažymimas tik internete pateikiamame Anykštėnų biografijų žinyne *Antanas Starkus*, [prieiga internetu], in: <http://www.anykstėnai.lt/asmens/asm.php?id=588>, [2014 05 14], kituose šaltiniuose tiesiog nurodomas tarnavimo vokiečių armijoje faktas.

¹³³ S. Knezys, 2007, p. 249.

¹³⁴ R. Zizas, 1998, p. 43.

¹³⁵ J. Lelešius-Grafas, L. Baliukevičius-Dzūkas, *Dienoraščiai*, p. 327–328.

darbas galėjo būti pasirenkamas ir kaip alternatyva išvežimui darbams į Vokietiją¹³⁶.

Daugumos minimuose įvairiuose daliniuose Lietuvoje dirbusių vyrų veikla buvo išties paprasta ir reikalinga – jie turėjo saugoti ūkinius objektus, kelius, kovoti su diversantais, teroristais (raudonaisiais partizanais)¹³⁷, nuo siautėjančių priešų ginti paprastus civilius Lietuvos gyventojus¹³⁸, tačiau negalima pamiršti, kad dalis batalionų galėjo dalyvauti žydų perkėlime į getą, jų žudynėse. Bataliono nariai saugojo ne tik belaisvius, bet ir koncentracijos stovyklas¹³⁹. Bet štai S. Staniškis-Litas, Pietų Lietuvos partizanų srities vadas, nacių okupacijos metais buvęs įvairių apsaugos formuočių ūkinės dalies viršininkas, nepasitikėjęs vokiečiais, smerkė jų brutalumą ir žydų žudynes¹⁴⁰, tad, vertinant būsimųjų partizanų vadų tarnybą panašiose struktūrose, ko gero, netikslinga būtų sakyti, kad tokia veikla buvo pasirenkama dėl neapykantos žydų tautai. Manytina, kad pirmiausia tai buvo sau įprasto darbo krašto apsaugos sistemoje tąsa, daugiausia tikintis prisidėti prie tautiečių saugumo užtikrinimo, nepriklausomų karinių, o vėliau ir politinių institucijų atkūrimo.

Okupacijų metu 10 (19 %) tiriamų asmenų dirbo švietimo įstaigose – dalis jų ne tik mokytojavo, bet ir direktoriavo. Palyginti su nepriklausomos Lietuvos lai-

kotarpiu, mokytojų padaugėjo daugiau nei du kartus. Tai galėtų būti paaiškinama tuo, kad nauji, jauni, ką tik baigę atitinkamus mokslus asmenys (okupacijų metais mokytojų seminarijas baigė 2 asmenys, mokytojauti pradėjo ir A. Ramanauskas-Vanagas, pedagoginį institutą baigęs 1939 m.¹⁴¹) pradėjo savo karjerą. Taip pat tuo metu buvo jaučiamas didesnis mokytojų poreikis – nacių valdymo metais pradinėse mokyklose mokinių daugėjo, be to, reikėjo užimti laisvas darbo vietas, atsiradusias, kai iš švietimo įstaigų buvo pašalinti įtariamai komunistine veikla asmenys¹⁴², o tam puikiai galėjo tikti būsimieji laisvės kovų vadai, kaip pakankamai išsimokslinusios (nors kai kuriais atvejais ir neturėjusios specialaus mokytojo išsilavinimo) asmenybės.

Gana aukštas būsimųjų partizanų raštingumo lygis galėjo turėti įtakos ir tam, kad lygiai tiek pat (10) asmenų dirbo įvairiose valdybose, kooperatyvuose, savivaldos institucijų skyriuose. Štai Žemaičių apyg. vadas K. Antanavičius-Tauras nacių okupacijos metais net buvo Plungės burmistras¹⁴³, tačiau tokios aukštos pareigos – vienintelės, dažniausiai būsimieji vadai ėjo vietinės reikšmės savivaldos institucijos kokio nors skyriaus viršininko, raštininko, sekretoriaus pareigas. Neatmestina galimybė, kad tokiam darbui taip pat galėjo būti pasirenkami asmenys, kurie nebuvo nei pirmosios Lietuvos Respublikos kadriniai darbuotojai, nei bendradarbiaavę su sovietais.

¹³⁶ R. Zizas, 1998, p. 44.

¹³⁷ R. Zizas, 2007, p. 359.

¹³⁸ A. Bubnys, *Lietuvių viešojoji policija ir policijos batalionai (1941–1944)*, [prieiga internetui], in: <http://www.genocid.lt/Leidyba/3/arunas2.htm>, [2014 05 14].

¹³⁹ A. Bubnys, 2007, p. 309–310.

¹⁴⁰ *Sergijus Staniškis-Litas, Viltis*, LGGRTC informacija, [prieiga internetui], in: http://www.genocid.lt/UserFiles/File/Atmintinos_datos/2013/201302_stanis_kis_biog.pdf, [2014 05 14].

¹⁴¹ *Lietuvos kariuomenės karininkai 1918–1953*, t. VI, p. 217.

¹⁴² L. Jašinauskas, 2007, p. 77–81.

¹⁴³ *Kazimieras Antanavičius-Tauras*, LGGRTC informacija, [prieiga internetui], in: http://www.genocid.lt/UserFiles/File/Atmintinos_datos/2012/201204_antanavicius_biog.pdf, [2014 05 14].

Šeši asmenys (12 %) (tris kartus daugiau nei tarpukariu) užsiėmė ūkininkavimu, tokį pasitraukimą į kaimą nesunkiai galėtume paaiškinti vengimu tarnauti okupantui, galbūt represijų nuojauta, pastangomis kuo mažiau atkreipti į save valdžios dėmesį.

Keturi (8 %) būsimieji partizanų vadai bandė pasitraukti į Vakarus, tačiau visi šie bandymai buvo nesėkmingi. Pabėgėliai buvo gražinami į Lietuvą, pasiunčiami už svetimą vokiečių kariuomenę kautis fronte arba uždaromi pabėgėlių stovyklose. Itin tragiškas likimas ištiko iš Lietuvos su šeima besitraukusį A. Milaševičių-Ruonį: 1944 m. bombarduojant Drezdeną žuvo jo tėvai, žmona ir sūnus¹⁴⁴. Visi šie pasitraukimai vyko 1944–1945 m., kai Lietuvoje dar kartą pasikeitė okupantai, buvo imtasi represijų prieš jos gyventojus ir tapo aišku, kad valstybei numatytas okupuotosios likimas.

Apskritai, grįžus sovietams, dauguma tiriamų vyrų pamažu ėmė trauktis į pogrindį, turima informacija liudija, kad vienintelis V. Vitkauskas-Saidokas iki pat 1948 m., kai tapo partizanų vadu, užsiėmė ta pačia veikla – dirbo fabrike buhalteriu¹⁴⁵ (ko gero, jis mažiausiai jautė sovietų grėsmę, nes buvo tarnavęs Raudonojoje armijoje).

1940 m. bolševikams okupavus Lietuvą, ėmė kurtis įvairios pagrindinės ginkluoto pasipriešinimo organizacijos, o ginkluota pokario rezistencija tokį pasipriešinimą savotiškai „vainikavo“. Būsimųjų partizanų vadų įsitraukimas į įvairias

rezistencines organizacijas galėtų paliudyti, kad tapimas laisvės kovotoju buvo nuoseklus žingsnis siekiant valstybės nepriklausomybės, taip pat išreiškęs jų tvirtą nusistatymą prieš okupantus.

Pirmas rimtas pareiškimas, kad lietuviai nenusiteikę taikstytis su okupacija, buvo 1941 m. birželio 22 d. prasidėjęs sukilimas, inicijuotas Lietuvių aktyvistų fronto (toliau – LAF'o). Valstybės nepriklausomybės atkūrimo planas pasinaudoti kilusiu Vokietijos ir SSRS karu buvo rengtas išėivijoje ir stipriausiai propaguojamas Berlyne įsikūrusio, LAF'ui vadovaujančio K. Škirpos. Berlyno aktyvistai nuolat rengė ir per ryšininkus į Lietuvą siuntė įvairias instrukcijas bei nurodymus, susijusius su Lietuvos valstybingumo atkūrimo galimybėmis, tad netrukus ir sovietų užimtos valstybės pogrindyje veikiančios organizacijos save ėmė sieti su LAF'u¹⁴⁶. Tokiose organizacijose veikė 3 būsimieji partizanų vadai. Z. Drunga-Mykolas Jonas¹⁴⁷ dirbo didžiausiam Lietuvoje Kauno LAF'o štabe ir, nors tiesiogiai nedalyvavo ginkluotame 1941 m. sukilime prieš sovietų valdžią, manytina, atliko svarbų organizacinį ir koordinuojamąjį darbą. Tiesiogiai sukilime dalyvavo 8 nagrinėjami asmenys, taigi su Birželio sukilimu iš viso buvo susiję 9 (17 %) laisvės kovotojų vadai. Neabejotina, kad apskritai asmenims, vėliau tapusiems partizanais, buvo svarbus minėtas sukilimas ir jie jame gana aktyviai dalyvavo – tai savo atsiminimuose patvirtina ir žymus pokario ginkluoto pogrindžio veikėjas J. Lukša-Daumantas: „Mumyse

¹⁴⁴ *Prieš 105 metus*, LGGRTC informacija, [prieiga internetu], in: http://www.genocid.lt/centras/lt/1405/a/print_version/, [2014 05 14].

¹⁴⁵ *Lietuvos kariuomenės karininkai 1918–1953*, t. VIII, p. 269.

¹⁴⁶ *Lietuva 1940–1990 m.*, 2007, p. 172.

¹⁴⁷ *Lietuvos kariuomenės karininkai 1918–1953*, t. III, p. 82.

vyravo kovos dvasia <...>. Ta pati kovos dvasia, kuri 1941 metais biržely pasireiškė sukilimo forma <...>. Ta pati, kuri jau dabar suspėjo ne vieną mūsų draugą pastūmėti į dabartinės kovos ryškiausią formą – partizanų eiles.¹⁴⁸

Šiandien puikiai žinome, kad 1941 m. sukilėliams netrukus teko smarkiai nusiivilti, viltys atkurti nepriklausomą valstybę žlugo, o vieną okupantą pakeitė kitas. Šiek tiek anksčiau jau atskleista, kad nemažai nagrinėjamų asmenų nacių okupacijos metais ėjo pareigas įvairiose valstybinėse, savivaldos įstaigose, dalyvavo karinių formuočių veikloje (nors tai nereiškia, kad jie palaikė okupaciją ir vokiečių įvestą režimą). Šaltiniuose randama informacija apie 3 tiriamų asmenų veiklą, susijusią su propagandinės spaudos leidyba antinacistiniame pogrindyje. Be to, Didžiosios kovos apyg. vadas M. Kestenis-Serbentas buvo antinacinės Lietuvos laisvės kovotojų sąjungos narys¹⁴⁹, J. Vitkus-Kazimieraitis aktyviai veikė Lietuvių fronto veikloje, kūrė pagrindinę antikomunistinę bei antinacistinę karinę organizaciją „Kęstutis“¹⁵⁰, kurios pagrindiniai tikslai, kaip nurodyta 1943 m. sukurtame jos statute, – Lietuvos nepriklausomybės atkūrimas, kova su komunistine ir kita žalinga lietuvių tautai veikla¹⁵¹. Taigi, ne mažiau nei 5 (10 %) būsimieji partizanų vadai užsiėmė antinacistine veikla.

Kaip viena iš prieš nacius kovojusių pogrindinių organizacijų nurodoma ir Lie-

tuvos laisvės armija¹⁵² (toliau – LLA), tačiau toks apibūdinimas reikalauja tam tikro paaiškinimo. Prasidėjus nacių okupacijai, 1941 m. įkurta LLA 1944 m. užmezgė ryšius su vokiečiais, nes šie, besitraukdami iš Lietuvos ir norėdami sudaryti kuo didesnę pasipriešinimą sovietų kariuomenei, pasiūlė dalį LLA narių apmokyti Vokietijoje. Organizacijos vadovybė šį pasiūlymą priėmė¹⁵³. Tokiu būdu trumpus, kelių mėnesių žvalgybos kursus nacių karinėse mokyklose buvo išėję 3 būsimi partizanų vadai, kurie į Lietuvą buvo gražinti kaip desantininkai. (Šis skaičius laisvės kovų vadų kontekste labai nedidelis, turint omenyje, kad, gen. M. Pečiulionio teigimu, į Vokietiją mokymams buvo išsiųsta maždaug 100 LLA vyrų)¹⁵⁴. Taip buvo sudarytas pagrindas vėliau komunistiniams istorikams LLA vadinti kovojusia su komunizmu, nacistiškai nusiteikusių buvusių karininkų organizacija¹⁵⁵, visai nekreipiant dėmesio į faktą, kad LLA buvo sukurta pirmiausia priešintis vokiečiams. Šiaip ar taip, 1944 m., neišskirdama priešų ir sąjungininkų, pati LLA pagrindiniu savo tikslu nurodė Lietuvos laisvės iškovojimą¹⁵⁶. LLA nariai iš viso buvo 18 (35 %) tiriamų asmenų. K. Girnius pabrėžė, kad itin daug partizanų LLA nariais tapo tik įsitraukę į laisvės kovas¹⁵⁷, bet reikia pasakyti, kad net 14 iš minėtų 18 partizanų vadų (t. y. 78 %) organizacijos veikloje pradėjo dalyvauti anksčiau nei tapo partizanais. Todėl bent dalis

¹⁴⁸ J. Daumantas, *Partizanai*, Vilnius, 1990, p. 44.

¹⁴⁹ *Lietuva: enciklopedija*, t. III, p. 307.

¹⁵⁰ *Lietuvos kariuomenės karininkai 1918–1953*, t. VIII, p. 272.

¹⁵¹ „Lietuvių fronto karinio padalinio „Kęstutis“ laikinasis statutai“, in: *Laisvės kovos 1944–1953 m.*, p. 45.

¹⁵² *Lietuva 1940–1990 m.*, 2007, p. 246.

¹⁵³ K. Kasparas, 2002, p. 9.

¹⁵⁴ N. Gaškaitė, D. Kuodytė, A. Kašėta, B. Ulevičius, 1996, p. 126.

¹⁵⁵ K. K. Girnius, 1987, p. 202.

¹⁵⁶ „Lietuvos Laisvės Armijos Programa“, in: *Laisvės kovos 1944–1953 m.*, p. 53.

¹⁵⁷ K. K. Girnius, 1987, p. 202.

jų laikytini dalyvavusiais ir antinaciniame pasipriešinime.

Paminėtina ir tai, kad pati LLA suvaidino tikrai svarbų vaidmenį ginkluotos rezistencijos veikloje. Jos įtaka itin stipriai buvo jaučiama Žemaitijoje, o daugelio sričių partizanai naujus kovos dalinius steigė būtent pagal Laisvės armijos organizacinę struktūrą, tačiau būtina pabrėžti, kad tai laikytina atskirų LLA narių, ne visos organizacijos, nuopelnu¹⁵⁸, todėl priklausymas Laisvės armijai vertintinas labiau kaip kryptingą pasipriešinimą okupantui suponuojantis faktas, tačiau ne veiksnys, skatinęs išitraukti į ginkluotą pogrindį.

Dar viena svarbi organizacija, galinti paliudyti lietuvių norą priešintis okupantui, ginti tautą ir valstybę, buvo Lietuvos vietinė rinktinė (toliau – LVR). Nors šio karinio dalinio kūrimas buvo inicijuotas vokiečių, rinktinė pagal planą turėjo būti tiesiogiai pavaldi tik lietuvių karininkams, veikti tik Lietuvoje ir ginti kraštą nuo bolševikų invazijos¹⁵⁹. Kai šventinį 1944 m. vasario 16-osios kreipimąsi per Kauno radiją į lietuvius LVR vadovu paskirtas gen. P. Plechavičius baigė pakiliu raginimu: „Tat, vyrai, už ginklų!“, taip kviesdamas tautiečius jungtis į kovą prieš grįžtančius bolševikus, nemažai daugiausia jaunų vyrų patraukė į lietuviškas karo komendantūras ir registravosi į LVR¹⁶⁰. Tarp jų buvo ir 15 (29 %) būsimųjų partizanų vadų. Pažymėtina, kad tik vienas iš jų, Juozas Krištaponis, vėliau vadovavęs Vyčio apyg., tuo metu priklausė ir LLA¹⁶¹. Taigi jau

1944 m. pradžioje 28 asmenys, t. y. daugiau nei pusė (54 %) laisvės kovoms pokariu vadovavusių vyrų, buvo pasiruošę tėvynę ginti ginklu.

Pridėję dar ir tuos, kurie priklausė įvairioms pogrindžio neginkluoto pasipriešinimo organizacijoms, užsiėmė kitokia rezistencine veikla (pvz., ketvirto kurso medicinos studentas V. Mikulėnas-Lubinas 1944 m. ėmė gydyti sužeistus ir sergančius pirmuosius partizanus¹⁶²), galime teigti, jog 35 (68 %) partizanų vadai savo nepritarimą valstybės okupacijai ir okupantų Lietuvoje vykdomai politikai aiškiai išreiškė dar prieš tapdami partizanais.

6. Partizaninėse kovose: panašumai, skirtybės, reikšmė

Pirmieji partizanų būriai 1944 m. vasarą steigėsi ganėtinai stichiškai, tada dar nebuvo galvojama apie centralizaciją, tačiau jau 1945 m. matyti vienijimosi užuomazgų¹⁶³ – po truputį kūrėsi štabai, formavosi apygardos, kilo vyriausiosios vadovybės idėjos¹⁶⁴. Visame laisvės kovų judėjimo fone iškilo vadovaujantys asmenys – tie, kurie jautėsi atsakingi ne tik už save, savo ginklą, bet prisiėmė atsakomybę ir už vadovaujamą būrį, suprato kovos veiksmų koordinacijos, vieningo, centralizuoto pasipriešinimo svarbą. Manytina, kad, atliekant tyrimą, nuoseklu ir tikslinga būtų pabandyti užčiuopti nagrinėjamos grupės asmenų panašumus partizaninių kovų, vadovavimo joms kontekste.

¹⁵⁸ Ten pat, p. 213.

¹⁵⁹ *Lietuva 1940–1990 m.*, 2007, p. 240.

¹⁶⁰ A. Martinionis, 1998, p. 16.

¹⁶¹ *Lietuvos kariuomenės karininkai 1918–1953*, t. IV, p. 277.

¹⁶² *Lietuvos kariuomenės karininkai 1918–1953*, t. V, p. 244.

¹⁶³ K. K. Girnius, 1987, p. 254.

¹⁶⁴ N. Gaškaitė, D. Kuodytė, A. Kašėta, B. Ulevičius, 1996, p. 130.

Pirmiausia pažymėtinas tam tikras *kilimas karjeros laiptais*, t. y. daugeliu atvejų negalėtume pasakyti, kad vos prie partizanų prisidėjęs vienas ar kitas asmuo iš karto užimdavo vadovaujamas pareigas apygardoje ar vyriausiojoje vadovybėje (žinoma, pirmiesiems vadams tai negalioja). Dvidešimt devyni vyrai (56 % tiriamųjų) prieš tai vadovavo partizanų rinktinėms, 24 (46 %) – apygardų štabams ar atskiriems jų skyriams, 7 (14 %) buvo apygardos vado pavaduotojai, 4 (8 %) jo adjutantai. Vienuolika (21 %) tiriamų asmenų savo veiklos pradžioje vadovavo partizanų būriams – t. y. ginkluotame pasipriešinime dalyvavo nuo pat pradžių, užsiėmė kovotojų telkimu. Chrestomatinis šiuo atveju A. Starkaus-Montės pavyzdys: pradėjęs nuo vadovavimo būriui, vėliau būdavo skiriamas į vis aukštesnes pareigas – vadovavo kuopai, rinktinei, Algimanto apyg. štabui, buvo paskirtas apygardos vado A. Slučkos-Šarūno pavaduotoju, kol galiausiai pradėjo eiti jo pareigas, šiam tapus visos srities vadu¹⁶⁵. Taigi, teigtina, jog vienokia ar kitokia vadovaujamojo darbo patirtis buvo būdinga daugumai partizanų vadų. Tiesa, tokį principą, kad apygardų vadai dažniausiai būdavo renkami iš štabo pareigūnų ar rinktinių vadų, istorikai jau buvo pastebėję ir anksčiau, jų nuomone, ši rotacija leido išskirti ir gambiausius partizanus¹⁶⁶.

Istoriografijoje taip pat galima rasti informacijos, jog vidutinė partizanavimo trukmė būdavo 2–3 m.¹⁶⁷ Tyrimo metu surinkti duomenys rodo, kad vidutinė apy-

gardos vadų dalyvavimo laisvės kovose trukmė ilgesnė – maždaug 4,4 m. O štai sričių vadų vidutinė partizanavimo trukmė siekia 6,2 m., vyriausiosios vadovybės – LLKS tarybos narių – labai panaši – 6,1 m. Tai skamba gana įspūdingai žinant, jog maždaug iki 1951 m. pagrindiniams partizanų vadams susekti buvo rengiamos specialios karinės operacijos, o jose galėjo dalyvauti iki pustrėčio tūkstančio karių¹⁶⁸. Žinoma, reikia turėti omenyje, kad, pavyzdžiui, pats LLKS susikūrė nuo partizaninių kovų pradžios praėjus beveik penkeriems metams, tačiau vis tiek teigtina, kad pačios svarbiausios pareigos judėjime buvo patikimos tik labiausiai patyrusiems asmenims, kita vertus, tokie vadai, jausdami atsakomybę, ir patys galėjo elgtis kuo atsargiau ir apdairiau.

Kaip minėta, partizanų vadais paprastai buvo stengiamasi paskirti gambiausius kovotojus. Šiuo atveju apie tam tikrus pasiekimus mūšio lauke mums iš dalies galėtų liudyti vadams suteikti rezistencijos metu užsitarnauti laipsniai – turima žinių apie 17 asmenų suteiktus laipsnius. Išskirtina tai, kad net 14 (82 %) iš jų iki įsitraukimo į ginkluotą pogrindį nebuvo karininkai. Tai sufleruoja, kad dažniausiai karininkų laipsniai buvo teikiami tiems, kurie iki tol jų neturėjo, taip parodant jų išskirtinę pažangą, padarytą karinėje srityje. J. Žemaičiui-Vytautui¹⁶⁹ ir A. Ramanauskui-Vanagai¹⁷⁰ buvo suteikti partizanų generolų laipsniai, kurie šalia karinės patirties galėjo indikuoti ir reikšmę visame judėjime,

¹⁶⁵ Lietuvos kariuomenės karininkai 1918–1953, t. VII, p. 166–167.

¹⁶⁶ D. Kuodytė, A. Kašeta, 1996, p. 9–10.

¹⁶⁷ Ten pat, p. 12.

¹⁶⁸ A. Anušauskas, 2013, p. 181.

¹⁶⁹ Lietuvos kariuomenės karininkai 1918–1953, t. VIII, p. 334.

¹⁷⁰ Lietuvos kariuomenės karininkai 1918–1953, t. VI, p. 217.

nes abu asmenys skirtingu metu ėjo LLKS Tarybos prezidiumo pirmininko pareigas.

Vadai turėjo būti pavyzdys ne tik mūšio lauke, bet ir moralinis autoritetas. Apygardų vadų įsakymuose ginkluotiems rezistentams nurodoma drausmingai elgtis, negirtuokliauti¹⁷¹, geras, pamokomas pavyzdys akcentuojamas ir LLKS dokumentuose – specialioje elgesio instrukcijoje¹⁷², Drausmės statuto projekte¹⁷³. Dėsninga, jog rasta informacijos apie tai, kad vos du partizanų vadai buvo gavę aukštesnės valdžios papeikimus už nedrausmingumą – Juozas Jankauskas-Demonas už girtuokliavimą¹⁷⁴, o H. Danilevičius-Vidmantas už savavališką išvykimą į Kauną¹⁷⁵. Daug dažniau nagrinėjami asmenys susilaukdamo padėkos, įvertinimo – 17 iš jų (33 %) buvo apdovanoti Laisvės kovų kryžiais. Keturiems vadams prie visų apdovanojimų dar buvo suteiktas ir Laisvės kovos karžygio garbės vardas, vadinamas aukščiau-

siu LLKS „atžymėjimu“¹⁷⁶. Šiuo atveju reikėtų pabrėžti, kad tokie apdovanojimai buvo reglamentuoti ir įteisinti tik 1949 m. sukūrus LLKS, kai dalis partizanų vadų jau buvo žuvę. Nors minėti apdovanojimai buvo teikiami ir po mirties, tikėtina, jog daug didesnė vadų dalis būtų juos gavę, jei tik jie būtų pradėti teikti anksčiau. Be to, reikia nepamiršti fakto, kad vieni svarbiausių ir ilgiausiai dalyvavusių partizaninėje kovoje asmenų aukščiausio apdovanojimo galėjo negauti vien dėl to, jog paprasčiausiai nebebuvo kam jų įteikti.

Laisvės kovotojų vadus, pasirinkusius sunkų ginkluoto rezistentų likimą, neišvengiamai sieja ir tragiškos gyvenimo pabaigos motyvas. Tik 3 (6 %) asmenys išvengė mirties – vienintelis Žemaičių apyg. vadas Š. Jazdauskas-Nurmis buvo nuteistas kalėti¹⁷⁷, Vytauto apyg. vadovavę J. Kimštas-Dobilas¹⁷⁸ ir B. Kalytis-Siaubas¹⁷⁹ susilaukė tuometinės sovietinės Lietuvos valdžios malonės – amnestijos už tai, kad bendradarbiavo su represinėmis struktūromis ir išdavė buvusius bendražygius. Tokių išdavikų tarp partizanų vadų iš viso buvo trys, neskaiciuojant Kęstučio apyg. vado K. Labanausko-Justo, apie kurį jokių duomenų nerasta, todėl tyrimo jis neregistravo. J. Jankauskas-Demonas, nors ir perėjo į okupantų pusę, malonės nesulaukė – 1954 m. buvo nuteistas, jam paskirta mirties bausmė įvykdyta 1955 m.¹⁸⁰ Tokia pat bausmė buvo skirta dar 6 asmenims – iš viso kalėjimuose su-

¹⁷¹ „Dzūkų grupės vado Juozo Vitkaus Kazimieraičio įsakymas Nr. 3 dėl partizanų vieningos struktūros ir drausmės, 1945 m. birželio 4 d.“, in: *Lietuvos partizanų Dainavos apygarda (1945–1952 m.). Dokumentų rinkinys*, p. 73; „LLA Žemaičių legiono vado Jono Semaškos-Liepos įsakymas Nr. 1, 1945 spalio 5 d.“, in: *Lietuvos partizanų Žemaičių apygarda (1945–1953 m.). Dokumentų rinkinys*, p. 80; „Tauro apygardos vado Leono Taunio-Kovo įsakymas Nr. 3, 1945 m. rugsėjo 13 d.“, in: *Lietuvos partizanų Tauro apygarda (1945–1952 m.). Dokumentų rinkinys*, p. 87.

¹⁷² „LLKS Visuomeninės dalies instrukcija partizanų vadams apie kovotojų dvasinį ir visuomeninį parengimą bei Visuomeninės dalies uždavinius ir tikslus, 1949 m. kovo mėn. 15d.“, in: *Laisvės kovos 1944–1953 m.*, p. 380.

¹⁷³ N. Gaškaitė, D. Kuodytė, A. Kašėta, B. Ulevičius, 1996, p. 90.

¹⁷⁴ *Lietuva: enciklopedija*, t. II, p. 40.

¹⁷⁵ *Henrikas Danilevičius-Vidmantas, Danila, Kerštas, Žinys, Algis*, LGRTC informacija, [prieiga internetu], in: http://www.genocid.lt/UserFiles/File/Atmintinos_datos/2012/DANILEVICIUS.pdf, [2014 05 17].

¹⁷⁶ „Lietuvos Laisvės Kovos Sąjūdžio atžymėjimai, 1949 m.“, in: *Laisvės kovos 1944–1953 m.*, p. 362.

¹⁷⁷ *Lietuva: enciklopedija*, t. III, p. 84.

¹⁷⁸ Ten pat, p. 320–321.

¹⁷⁹ Ten pat, p. 197.

¹⁸⁰ *Lietuva: enciklopedija*, t. II, p. 40.

šaudyti 14 % rezistentų vadų. Kitų likimas buvo toks: lygiai pusė jų – žuvo mūšio lauke, buvo nukauti bandydami prasiveržti iš apsupto bunkerio ar panašiai, 27 % turėjo drąsos (ir galimybių) beviltiškoje situacijoje patys pasitraukti iš gyvenimo – nusišauti arba susisprogdinti, dažnas iš jų prieš tai dar spėdavo sunaikinti dalį partizanų dokumentų, idant jie nepatektų į priešų rankas. Dar du vadai mirė nuo kovoje patirtų sužalojimų. Šiaip ar taip, teigtina, jog absoliučiai daugumai jų – 81 % pavyko laikytis vienos iš svarbiausių partizano pareigų – nepasiduoti gyvam¹⁸¹.

Ko gero, absoliučią daugumą aptariamų asmenų (išskiriant nebent tuos, kurie savo partizaninę veiklą užbaigė pereidami į kitą barikadų pusę – tarnauti okupantui) visą laisvės kovų laikotarpį siejo tikslingas tėvynės nepriklausomybės siekis ir pasiryžimas. Be abejo, visų jų, stovėjusių ginkluotos rezistencijos pirmutinėse gretose, indėlis į laisvės kovas nenuginčijamas, tačiau nereikia pamiršti, kad kiekvienas jų buvo asmenybė, turinti savų pomėgių, interesų, gebėjimų, pasaulėžiūrą, todėl neteisinga būtų visiškai neužsiminti apie paskirų vadų ypatybes ir indėlį į partizanines kovas.

Kai kurie būsimieji partizanų vadai buvo vienytojai, organizatoriai, beveik nuo pat savo veiklos pradžios rūpinęsi ginkluoto pagrindžio centralizacija, vyriausiosios vadovybės kūrimu. Šiame kontekste, savaime suprantama, išskirtinas J. Žemaitis-Vytautas – jo pastangos įkurti vyriausiąją partizanų vadovybę buvo sėkmingos¹⁸². A. Baltūsis-Žvejys

iki savo mirties taip pat kryptingai dirbo visų partizanų suvienijimo klausimu – tai aiškiai matyti iš jo susirašinėjimo su skirtingų apygardų vadais¹⁸³. Be to, savo vadovaujamoje apygardoje jis siekė įvesti karišką drausmę ir tvarką, mažiau patyrusiems partizanams rengė specialius kursus¹⁸⁴. Negalima nepaminėti ir pirmojo Dainavos apyg. vado J. Vitkaus-Kazimieraičio, kuris 1945–1946 m. siekė kuo labiau suvienyti bent jau Pietų Lietuvos partizanus¹⁸⁵, suvienodinti, reglamentuoti visų štabų darbą¹⁸⁶. Kęstučio apyg. vadas A. Miliulis-Algimantas Tauragėje buvo įsteigęs visus gyventojus vienijančią pagrindinę organizaciją *Raketa*, po šio partizano žūties jo pareigas perėmęs A. Bakšys-Klajūnas 1952 m. įkūrė Vyčių sąjungą¹⁸⁷, kuri pagal sumanymą turėjo tęsti LLKS tradiciją, tik pereiti į kitą kovos formą – neginkluotą pasipriešinimą¹⁸⁸.

Kiti partizanų vadai savo ruožtu buvo labiau linkę į ne mažiau svarbų ideologinį darbą. Juozas Šibaila-Merainis – pagrindinis LLKS ideologas, deklaracijos teksto autorius, rengė partizanų dvasinio ugdymo nuostatų projektą, aktyviai užsiėmė pagrindžio spaudos leidyba, rašė

¹⁸¹ N. Gaškaitė, D. Kuodytė, A. Kašėta, B. Ulevičius, 1996, p. 118.

¹⁸² *Lietuvos kariuomenės karininkai 1918–1953*, t. VIII, p. 334.

¹⁸³ „Apygardos vado Antano Baltūsis-Žvejo raštas Vytauto apygardos vadui Vincui Kauliniui-Miškiniui dėl ryšių tarp apygardų užmezgimo, stiprinimo ir kt.“, in: *Lietuvos partizanų Taurų apygarda (1945–1952 m.). Dokumentų rinkinys*, p. 281–282; „Apygardos vado Antano Baltūsis-Žvejo laiškas Lietuvos laisvės armijos Šiaurės Lietuvos apygardos vadui“, in: ten pat, p. 244.

¹⁸⁴ N. Gaškaitė, D. Kuodytė, A. Kašėta, B. Ulevičius, 1996, p. 168–169.

¹⁸⁵ Ten pat, p. 139.

¹⁸⁶ Dzūkų grupės štabo veiklos dienoraštis, Laisvės kovų archyvas, 9 t.

¹⁸⁷ *Lietuva: enciklopedija*, t. II, p. 133.

¹⁸⁸ „Vyčių sąjungos laikinieji įstatai“, in: *Laisvės kovos 1944–1953 m.*, p. 372.

straipsnius¹⁸⁹. Priskelimo apyg. vadovavę P. Morkūnas-Rimantas rūpinosi dainų, eilėraščių rinkinių leidyba¹⁹⁰, P. Bartkus-Mažrimas kūrė eilėraščius. Tokių poetų buvo ir daugiau – B. Labėnas-Kariūnas¹⁹¹, B. Liesis-Naktis¹⁹². Paminėtinas ir L. Baliukevičiaus-Dzūkas – daugumai puikiai žinomas jo dienoraštis, kupinas jautrių, įkvepiančių pamąstymų; jo, o kartu ir viso pagrindžio ideologinę poziciją kone tobulai iliustruoja daugeliui žinoma mintis: „Aš jaučiu, jog savo kraštą pamilstu vis labiau ir labiau. <...> Pagaliau mūsų kraujas nenueis veltui. Mes turėsime teisę visiems žiūrėti į akis, nes mes savo tėvynės neapleidom. Na ir kas gi mus nugalės, jei mes mirti nebijom, jeigu mes nugalėjome ir mirtį.“¹⁹³

Iš tiesų nesvarbu, kokioje vadovaujamoje darbo srityje labiau reiškesi tiriami asmenys – jų indėlis į laisvės kovas yra gerbtinas, nepamirštinas ir šiandien. Partizanų vadų svarbą, be viso kito, liudija ir nepriklausomoje Lietuvoje po mirties jiems skirti kariniai laipsniai bei valstybės apdovanojimai. Vienam asmeniui suteiktas kapitono, 2 – majoro, 3 – pulkininko

¹⁸⁹ Juozas Šibaila-Merainis, *Diedukas*, LGGRTC informacija, [prieiga internetu], in: <http://www.genocid.lt/datos/sibaila.htm>, [2014 05 18]; „LLKS pobūdis“ in: *Partizanai apie pasaulį, politiką ir save*, p. 630–635.

¹⁹⁰ Povilas Morkūnas, *Ežerietis, Drakas, Rimantas*, LGGRTC informacija, [prieiga internetu], in: <http://www.genocid.lt/datos/zinkev.htm>, [2014 05 18].

¹⁹¹ Benediktas Labėnas (Labenskas)-Kariūnas, LGGRTC informacija, [prieiga internetu], in: http://www.genocid.lt/UserFiles/File/Atmintinos_datos/2014/03/201403_labenskas.pdf, [2014 05 18].

¹⁹² Bronislavas Liesis-Kaukas, *Ėglis, Naktis, Antanas Liesis-Idenas, Tvanas*, LGGRTC informacija, [prieiga internetu], in: http://www.genocid.lt/UserFiles/File/Atmintinos_datos/2012/2012_Liesiai.pdf, [2014 05 18].

¹⁹³ J. Lelešius-Grafas, L. Baliukevičius-Dzūkas, *Dienoraščiai*, p. 261.

leitenanto, 1 – dimisijos pulkininko, 37 – pulkininko, 2 – dimisijos generolo laipsniai, tokius karinius įvertinimus iš viso gavo 85 % visų partizanų vadų. Atkreiptinas dėmesys, kad net 89 % taip įvertintų asmenų buvo suteikti vieni iš aukščiausių karininkų laipsnių (pulkininko ir generolo). Valstybiniais apdovanojimais pagerbta 77 % ginkluotos rezistencijos priešakyje stovėjusių vadų, iš jų – 33 % skirtas Vyčio Kryžiaus ordino Didysis kryžius – antras pagal reikšmę Lietuvos karinis valstybės apdovanojimas, kuriuo apdovanojami didvyriška narsa ir išsverme ginant Lietuvos Respublikos laisvę ir nepriklausomybę pasižymėję asmenys¹⁹⁴.

Išvados

Tyrimo metu gauti duomenys ir jų analizė padeda sukurti gana tolygų ir aiškų bendrą partizanų vado *paveikslą*, atskleidžia, kad šias pareigas ėję asmenys turėjo daug panašumų ir bendrybių, pradedant įvairiais socialiniais veiksniais (kurie galėjo padaryti įtaką pasirinkimui tapti laisvės kovotoju), karinio ir civilinio išsilavinimo lygiu. Juos vienijo panaši veikla ne tik laisvoje Lietuvoje, bet ir pirmosios sovietų, nacių okupacijos metais, dalyvavimas pagrindinių organizacijų veikloje. Daug panašumų aptikta ir tirtų asmenų partizaninėje veikloje.

Dauguma partizanų vadų (56 %) priklausė tai pačiai 1910–1922 m. gimusių asmenų kartai, vienijamai auklėjimo ir / arba brendimo nepriklausomoje Lietuvos valstybėje, patriotiškai nusiteikusioje aplinkoje ir visuomenėje. Tautinės verty-

¹⁹⁴ *Lietuvos Respublikos valstybės apdovanojimai*, 2010, p. 64.

bės, ko gero, buvo stipriai ugdomos, skatinamos ir to meto Lietuvos provincijos daugiavaikėse ūkininkų, būsimųjų partizanų vadų šeimose, kuriose ateities laisvės kovotojai ne tik dažnu atveju galėjo lygiuotis į patriotiškai angažuotus brolius ar seseris, bet ir nuo pat mažumės justu itin artimą ryšį su gimtąja žeme.

Pažymėtina, kad vyrų pasiryžimo kovoti už tautos laisvę negalėjo sustabdyti sava sukurta šeima (vedę buvo 52 % tiriamų asmenų, iš jų 85 % turėjo savo vaikų), kita vertus, neatmestina galimybė, kad artimiausių žmonių ateitis kaip tik galėjo skatinti pasirinkti partizano dalį.

Surasti duomenys liudija apie pakankamai aukštą to laikotarpio kontekste partizanų vadų išsilavinimą – daugiau nei pradinę mokyklą buvo baigę mažiausiai 85 % visų tiriamų asmenų ir net 96 % iš jų, apie kurių mokslą kokioje nors švietimo įstaigoje pavyko rasti informacijos. Ketvirtadalis jų laikytini įgiję aukštesnįjį išsilavinimą civilinėje srityje, 5 asmenys buvo pradėję žurnalistikos arba medicinos studijas Vytauto Didžiojo universitete.

Priešingai plačiai paplitusiai nuomonei, pokario partizanams vadovavusių karininkų skaičius siekia 35 %. Pusė jų turėjo užsitarnavę kapitono laipsnį. Manytina, jog dauguma vadų turėjo karinės patirties, įgytos privalomosios karinės tarnybos metu. Vis dėlto būtent darbas karinėje srityje iki partizanavimo vienijo ne mažiau nei 37 % tiriamų asmenų. Švietimo srityje vienu ar kitu laikotarpiu dirbo 19 %. Darbas šiose srityse įpareigojo – kariuomenėje veikę ir mokytojavę asmenys paprastai visuomenėje buvo laikomi autoritetais, jiems keliami aukšti moralės standartai. Apskritai būsimųjų partizanų vadų užim-

tumas ir pareigos dažnu atveju sufleruoja juos buvus gana sąmoninga, integralia, pilietiška, aktyvia visuomenės dalimi. Tokį teiginį iliustruoja ir 7 asmenų dalyvavimas LŠS veikloje, taip pat buvo priklausiusių ateitininkams, skautams, jaunalietuviams bei pavasarininkams. Vis dėlto būtina pabrėžti, kad šios dalies tyrimo rezultatų negalima suabsoliutinti – žmonės, turintys labai panašią gyvenimo patirtį, tokį pat išsilavinimą, nebūtinai turėjo įsitraukti į ginkluoto pogrindžio veiklą, užimti čia vadovaujamas pozicijas.

Tam tikras persiorientavimas būsimų vadų veikloje vyko nacių okupacijos metais – palyginti su tarpukariu, daugiau nei du kartus padidėjęs mokytojų skaičius, penktadalis tiriamųjų ėmė dirbti įvairiose valstybinėse įstaigose, vietinės savivaldos institucijose. Ši kaita daugiausia sietina su gana aukštu jų išsilavinimu kartu su režimui priimtinomis ne kairiosiomis pažiūromis. Svarbu, kad, Lietuvai praradus nepriklausomybę, ima ryškėti ir būsimųjų vadų užsiangažavimas valstybės laisvės klausimu – nemažai jų dalyvavo Birželio sukilime (17 %), LLA (27 %), VLR (29 %) veikloje. Apskritai, bet kokia rezistencinė veikla iki tampant partizanais buvo būdinga 68 % asmenų, o tai galėtų implikuoti jų nuoseklų apsisprendimą įsitraukti į pokario kovas.

Pažymėtina, jog daugelis partizanų vadais tapo ne iš karto (savaiame supranta, kad pirmiesiems vadams toks teiginys negalioja) – tai buvo tikrai daug atsakomybės, patirties ir aukštos moralės reikalaujančios pareigos, todėl tiriami asmenys gaudavo vis aukštesnes vadovaujamas pareigas. Partizanų vadus taip pat siejo kur kas ilgesnė nei eilinių kovotojų veiklos

pogrindyje trukmė (dažnu atveju tiesiogiai koreliuojanti su turėtų pareigų svarba). Pažymėtina, kad 50 % jų žuvo mūšio lauke, 14 % įvykdyta sovietų paskirta mirties bausmė, o šiek tiek daugiau nei ketvirtadalis, nenorėdami priešui pasiduoti gyvi, patys nutraukė savo gyvybę. Šių asmenų pastangos, reikšmė ir indėlis į laisvės ko-

vas pagal galimybes įvairiais pažymėjimo ženklais 33 % atvejų buvo įvertinti partizaninio karo metu, Lietuvai atkūrus nepriklausomybę, trims ketvirtadaliams partizanų vadų buvo suteikti aukščiausi – pulkininkų ir generolų – kariniai laipsniai, 77 % pagerbta valstybiniais apdovanojimai.

BIBLIOGRAFIJA

Anušauskas A., 2013 – Arvydas Anušauskas, *Terroras 1940–1958 m.*, Vilnius, 2013.

Bagušauskas J., 1993 – Juozapas Bagušauskas, „Lietuvos laisvės idėjų propaganda partizanų spaudoje“, in: *Šauliškumas, tautiškumas ir Lietuvos nepriklausomybė*, sudarė Algimantas Liekis, Vilnius, 1993, p. 199–221.

Bubnys A., 2014 – Arūnas Bubnys, *Lietuvių viešoji policija ir policijos batalionai (1941–1944)*, [prieiga internetui], in: <http://www.genocid.lt/Leidyba/3/arunas2.htm>, [2014 05 20].

Bubnys A., 2007 – Arūnas Bubnys, „Lietuvių policijos 2-asis (Vilniaus) ir 252-asis batalionai (1941–1944)“, in: *Lietuva Antrajame pasauliniame kare*, sudarytojai Arvydas Anušauskas, Česlovas Laurinavičius, 2007, p. 305–324.

Ditkevičius V., Vasiliauskas Z., 1964 – Viktoras Ditkevičius, Zenonas Vasiliauskas, „Pratarmė“, in: *Buržuazinių nacionalistų gaujų siautėjimas Dzikijoje*, Vilnius, 1964, p. 5–11.

Gailius B., 2006 – Bernardas Gailius, *Partizanai tada ir šiandien*, Vilnius, 2006.

Gaškaitė N., Kuodytė D., Kašėta A., Ulevičius B., 1996 – Nijolė Gaškaitė, Dalia Kuodytė, Bonifacas Ulevičius, *Lietuvos partizanai 1944–1953 m.*, Kaunas, 1996.

Girnius K. K., 1987 – Kęstutis K. Girnius, *Partizanų kovos Lietuvoje*, Chicago, 1987.

Įvadas, 2005 – „Įvadas“, in: *Lietuvos šaulių sąjunga valstybės ir visuomenės tarnyboje 1919–2004*, sudarė Vilius Kavaliauskas, Juozas Širvinskas, Sigitas Jegelevičius, Kaunas, 2005, p. 11–22.

Jegelevičius S., 2005 – Sigitas Jegelevičius, „Šauliai 1940–1941 m. antisovietinėje kovoje“, in: *Lietuvos šaulių sąjunga valstybės ir visuomenės tarnyboje 1919–2004*, Kaunas, 2005, p. 157–180.

Jašinauskas L., 2007 – Linas Jašinauskas, *Lietuvos švietimas nacių okupacijos metais*, Vilnius, 2007.

Jokubauskas V., 2012 – Vytautas Jokubauskas, „Vienui vieni“: šaulių rengimas partizaniniam karui 1924–1940 m. Lietuvoje“, in: *Istorija*, t. 86, 2012/2, Vilnius, p. 11–24.

Kasparas K., 2002 – Kęstutis Kasparas, *Lietuvos laisvės armija*, Kaunas, 2002.

Kaubrys S., 2000 – Saulius Kaubrys, *Lietuvos mokykla 1918–1939 m.: galios gimtis*, Vilnius, 2000.

Kavaliauskas V., 2005 – Vilius Kavaliauskas, „Tarpukario Lietuvos šaulių garbės ženklai“, in: *Lietuvos šaulių sąjunga valstybės ir visuomenės tarnyboje 1919–2004*, Kaunas, 2005.

Knezys S., 2007 – Stasys Knezys, „Kauno karo komendantūros Tautinio darbo batalionas 1941 m.“, in: *Lietuva Antrajame pasauliniame kare*, sudarytojai Arvydas Anušauskas, Česlovas Laurinavičius, 2007, p. 249–284.

Kraniauskienė S., 2003 – Sigitą Kraniauskienė, *Tapatybės konstravimas biografijose (kartos ir lyties identitetas XX a. lietuvių autobiografijose): daktaro disertacija*, Vilniaus universitetas, Vilnius, 2003.

Kuodytė D., Kašėta A., 1996 – Dalia Kuodytė, Algis Kašėta, „Įvadas“, in: *Laisvės kovos 1944–1953 m.*, Kaunas, 1996, p. 7–28.

Kuodytė D., 2004 – Dalia Kuodytė, „Ginkluotos rezistencijos politiniai ir ideologiniai ypatumai“, in: *Pilietinis pasipriešinimas Lietuvoje ir Lenkijoje: sąsajos ir ypatumai 1939–1956*, Vilnius, 2004, p. 195–204.

Kuodytė D., 2005 – Dalia Kuodytė, „Lietuvos šauliai antinaciniame pasipriešinyje ir partizaniniame kare (1941–1953)“, in: *Lietuvos šaulių sąjunga valstybės ir visuomenės tarnyboje 1919–2004*, Kaunas, 2005, p. 181–197.

Lietuva 1918–1938, 1990 – *Lietuva 1918–1938*, redaktorius Vincas Kemežys, fotografuotinis leidimas, Kaunas, 1990.

Lietuva 1940–1990 m., 2007 – *Lietuva 1940–1990 m.: okupuotos Lietuvos istorija*, autorių kolektyvas, Vilnius, 2007.

Lietuvos mokykla ir pedagoginė mintis, 1996 – *Lietuvos mokykla ir pedagoginė mintis 1918–1940 m. Antologija. Trečiasis tomas*, sudarytoja Teresė Bukauskienė, Vilnius, 1996.

Lietuvos Respublikos valstybės apdovanojimai, 2010 – *Lietuvos Respublikos valstybės apdovanojimai*, sudarė Vilius Kavaliauskas, Vilnius, 2010.

Martinionis A., 1998 – Antanas Martinionis, *Vietinė rinktinė*, Vilnius, 1998.

Matulis S., 2010 – Saulius Matulis, *Ateitininkų organizacijos ideologijos ugdomoji kryptis Lietuvoje*, Šiauliai, 2010.

Nefas M., 2009 – Mindaugas Nefas, „Lietuvos šaulių sąjungos ideologija: vidiniai ir išoriniai jos kūrėjai 1918–1940 m.“, in: *Lietuvos šaulių sąjunga: praeitis, dabartis, ateitis*, Kaunas, 2009, p. 11–24.

Nefas S., 2009 – Saulius Nefas, „Šauliai ir vietos bendruomenės funkcionalumas“, in: *Lietuvos šaulių sąjunga: praeitis, dabartis, ateitis*, Kaunas, 2009, p. 124–137.

Noreika D., 2012 – Dainius Noreika, „Nuo Lietuvos šaulių iki miško brolių: lokaliai ginkluotos struktūros raidos tyrimas“, in: *Genocidas ir rezistencija*, 2012, 2 (32), p. 47–73.

Peckus V., 1992 – Vincas Peckus, *Senoji Marijampolės gimnazija*, Kaunas, 1992.

Petrauskas R., 2003 – Rimvydas Petrauskas, *Lietuvos diduomenė XIV–XV a.: sudėtis – struktūra – valdžia*, Vilnius, 2003.

Ragauskas A., 2002 – Aivas Ragauskas, *Vilniaus miesto valdantysis elitas XVII a. antrojoje pusėje (1662–1702 m.)*, Vilnius, 2002.

Selenis V., 2007 – Valdas Selenis, *Lietuvos istorikų bendrija 1918–1944 m.: kolektyvinės biografijos tyrimas*, Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 2007.

Statkus V., 1986 – Vytenis Statkus, *Lietuvos ginkluotos pajėgos 1918–1940 m.*, Čikaga, 1986.

Štutinienė I., 2008 – Irena Štutinienė, „Socialinė atmintis ir lietuvių tautinė tapatybė“, in: *Lietuviškojo identiteto trajektorijos*, Kaunas, 2008, p. 111–133.

Vaičėnionis J., 2002 – Jonas Vaičėnionis, „Lietuvos šaulių sąjunga valstybės gynyboje 1935–1940 m.“, in: *Lietuvos šaulių sąjungos istorijos fragmentai*, Kaunas, 2002, p. 110–119.

Vaičėnionis J., 2004 – Jonas Vaičėnionis, *Lietuvos kariuomenė politinio gyvenimo verpetuose (1927–1940)*, 2004.

Verboven K., Carlier M., Dumolyn J., 2007 – Koenraad Verboven, Myriam Carlier, Jan Dumolyn, „A Short Manual to the Art of Prosopography“, in: *Prosopography Approaches and Applications: A Handbook*, Oxford, 2007, p. 35–70, [prieiga internetu], in: <http://prosopography.modhist.ox.ac.uk/images/01%20Verboven%20pdf.pdf>, [2016 10 24].

Zizas R., 1998 – Rimantas Zizas, „Lietuvos kariai savisaugos batalionuose (1941–1944 m.)“, in: *Lietuvos archyvai*, t. 11, Vilnius, 1998, p. 38–71.

Zizas R., 2007 – Rimantas Zizas, „Vietinė savisauga (savigny) Lietuvoje nacių Vokietijos okupacijos metais I ir II dalys“, in: *Lietuva Antrajame pasauliniame kare*, sudarytojai Arvydas Anušauskas, Česlovas Laurinavičius, 2007, p. 343–400.

THE COLLECTIVE BIOGRAPHY OF LITHUANIAN PARTISANS' LEADERS

Enrika Žilytė

S u m m a r y

This article is devoted to the question that has not received many attention from historians so far: Can we find any similarities among the biographical details of Lithuanian partisan leaders? Prosopography has been chosen as the main method of this research, since it targets the common aspects of people's lives, emphasizes the external similarities and differences

between individuals within a particular population and in this way helps the researcher to reach the aim of a study.

The biographies of the leaders were examined in several different aspects. First of all, the investigation of social aspects revealed that the most of the persons were born between 1910–1922;

it implicates that they were born or grew in an independent state of Lithuania, where the nation and a patriotic attitude were seen as the values of first importance, plus the majority of the leaders originated from big farmer families that had resided in rural areas. In addition to this, their education and activities research showed that even 85% of them had a higher than primary education and about 60% shared something in common with the military: had completed a military school, taken their parts in compulsory military service, etc. The tendency of high activity in the military sphere could be noticed during the first Soviet and Nazi occupations, too. However, it is essential to add that only 35% of the leaders had acquired military ranks; therefore, it is not correct to state that the most of them were officers (this tendency could be observed in some historical works). Some of the partisans' leaders were teachers, civil officers or farmers as well. During the Soviet and Nazi occupations, 68% of future leaders of the armed anti-Soviet resistance belonged to numerous underground resistance organizations, such as the

Lithuanian Freedom Army, the Lithuanian Activist Front, or showed their disloyalty to the regime in some other ways. This gives us no doubt that their later decisions to join the partisans were consistent.

An average duration of activity in the anti-Soviet partisan movement was between 2–3 years, while in comparison the leaders could stay alive for 6 years or more – this means that the leader must have been one of the most experienced individuals among other freedom fighters. The leader's significant role in the battlefield as well as in the ideological area was undoubted and important, as we can discern from the special partisan military ranks and decorations given to a number of them during the anti-Soviet partisan war. The leaders' efforts and the struggle for the freedom of the fatherland are highly estimated in independent Lithuania, too – 85% of them were awarded with high awards of the state.

All in all, this article shows that these people had a lot of in common and we can actually discuss a quite solid and complete picture of the Lithuanian freedom fighters' leader.

*Iteikta 2016 07 20
Parengta skelbti 2016 10 30*